UNIVERSAL
LIBRARY
OU_204973
UNIVERSAL
LIBRARY

OUP—901—26-3-70—5,000

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. 181 Accession No. P.G. [illegible]

Author [illegible]

Title [illegible]

This book should be returned on or before the date last marked below.

సర్వస్వామ్యములు గ్రంథకర్తవి.

మొదటికూర్పు : వేయిప్రతులు.

ఆంధ్రకీర్తిగ్రంథమాలలో

క్రిందిగ్రంథములు ప్రచురణమందినవి.

౧. ఆంధ్రరమణీమణులు : మొదటిభాగము.

౨. కేయూరబాహుచరిత్రము : వచనము.

క్రిందిగ్రంథములు క్రమప్రచురణమందును.

3. ఆంధ్రరాజభక్తులు.

౪. ఆంధ్రరమణీమణులు : రెండవభాగము.

చెన్నపురి

శ్రీ భారతి ముద్రణాలయము.

ఆంధ్రకీర్తి గ్రంథమాల

ఆంధ్రరాష్ట్రనిర్మాణమునకు ప్రబలప్రయత్నములు సాగుచున్న ఈశుభదినములలో ఆంధ్రకీర్తిని పునశ్చరణచేసి ఆంధ్రపుత్రులయందును, ఆంధ్రపుత్రికలయందును ఆంధ్రాభిమానమును రేకెత్తించి యథాశక్తిని ఆంధ్రసేవచేయుటకై ఆంధ్రులలో కీర్తివిస్తారుల జీవితములను గానముచేయు గ్రంథములు; ఆంధ్రచరిత్ర, ఆంధ్రవాఙ్మయము, ఆంధ్రసంపద, ఆంధ్రప్రతిభ మొదలగువానిని ప్రస్తరించుపుస్తకములు; ఆంధ్రునకు కీర్తి దెచ్చు ఉపజ్ఞామహితములగు పద్యకావ్యములు; ఆంధ్రునివిజ్ఞానమునకు దోహదముచేయు తదితరగ్రంథములు ప్రచురించుటకు ప్రారంభింపబడినది.

ఆంధ్రకీర్తిగ్రంథమాల: తొలిపుష్పము

ఆంధ్రరమణీమణులు

మొదటిభాగము. ఇందు రుద్రమ్మ, గణపమ్మ, నాగమ్మ, మాంచాల, రాగమ్మ, మహాలక్ష్మమ్మ, సీతమ్మ, మల్లమ్మ, రమణమ్మ అను తొమ్మండుగురు తెనుగుతెఱవల జీవితములు తేటతెనుగున వ్రాయబడినవి. గ్లేజుకాగితములు. క్రౌనుసైజు. 96 పుటలు. చక్కనిఅచ్చు. ఈగ్రంథముపై పత్రికలిచ్చిన అభిప్రాయములనుండి కొన్నిమచ్చుకి:

"ఆంధ్రులలో నక్షరాస్యులగువారెల్ల చదువదగుపొత్తము."

—కాంగ్రెస్.

"ఈ వీరవనితలచరితలు ఆంధ్రనారీమణులెల్లరు చదువదగినవి."

—సత్యాగ్రహి.

"పుస్తకమంతయు గ్రంథకర్తగారి సహజమగు పటిమగలభావ యందున్నది."

—జమీందారిరైతు.

ఆంధ్రకీర్తి గ్రంథమాల

ఉద్ధారకులు

౧. దేశోద్ధారక, విశ్వదాత
కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతులుగారు
ఆంధ్రపత్రికాధిపతులు, చెన్నపురి.

౨. డాక్టరు కే. యన్. కేసరిగారు
'గృహలక్ష్మి' సంపాదకులు, చెన్నపురి.

3. శ్రీ చిరుమామిళ్ల విజయపార్థసారథిగారు
ముప్పళ్ల, నందిగామతాలూకా.

మహారాజపోషకులు

౧. డాక్టరు జమ్మి వేంకటరమణయ్యగారు,
స్ప్లీను అండ్ లివర్ స్పెషలిస్టు,
8, శాలైవీధి, మైలాపూరు, మదరాసు.

రాజపోషకులు

౧. రాజా మల్రాజు వేంకటనరసింహారావుబహద్దరు
జమీందారు, నరసారావుపేట.

౨. వెత్సా రామలింగయ్య అండ్ సన్సు
రాజమండ్రి.

3. కొత్త వేంకటరామయ్యగారు
యాదవోలు ప్రొప్రయిటరు, రాజమండ్రి.

*

* *

విషయసూచిక

	పీఠిక	6
౧.	భాగురాయణునిఆలోచన	9
౨.	సోమదత్తునిఉపదేశము	13
౩.	పరిచారికలప్రసంగము	19
౪.	రత్నసుందరిఅలుక	24
౫	సుమతివచనము	26
౬.	సుకుమారిక ప్రసంగము	52
౭.	మకరందికవచనము	55
౮.	మృగాంకావళీసందర్శనము ...	62
౯.	చారాయణునిప్రస్తావము	67
౧౦.	కళావతిదూత్యము	74
౧౧.	వివాహమహోత్సవము	83
౧౨.	కేయూరబాహునిరాజ్యపాలనము ...	86

* *

*

పీఠిక

ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు కీర్తిని దెచ్చు ప్రాచీనపద్య కావ్యములలోనొకటియు, శిల్పము మెరయ మంచనమహాకవి రచియించినదియునగు 'కేయూరబాహుచరిత్ర'మున కీగ్రంథము వచనము సేఁత. ఆంధ్రసారస్వతమందలి కావ్యరత్నములను వచనరూపమునఁగ్రొత్త వెల్వరించి మన విద్యార్థులకు బాల్యముననే పరిచయముచేయుట యెన్నయేఁ గుమతము. ఇట్లు కల్పింపఁబడినపరిచయము విద్యార్థులమనములను గాలక్రమమున మూలగ్రంథములపయిఁ బ్రసరింపఁ జేయును. ఆంగ్లవిద్యావంతులగునాంధ్రులు ప్రస్తుతముఆంధ్రకావ్యములపట్ల విముఖులై యున్నారు. బాల్యముననే ప్రయత్నమున నాంధ్రకావ్యరత్నములను మనవిద్యార్థులకుఁ బరిచయము చేసితిమేని యీ విషమస్థితి యచిరకాలముననే తొలఁగిపోఁగలదు. నే నీయాశయముతో నాంధ్రకావ్యభాండారమున నున్నతోన్నతస్థానమలంకరించుచున్న 'కేయూరబాహుచరిత్రము' బాలబాలికలకుఁ బఠనయోగ్యముగనుండునట్లు వచనమునవ్రాసితిని.

మంచన 'కేయూరబాహుచరిత్రము'ను 'కథలు నీతులై యెడయెడరా' రచియించెను. అగుటచే నీగ్రంథము పంచతంత్రము, హితోపదేశములవలె బాలబాలికలందు నీతి

విద్యను అంకితముచేయుటలో సమర్థమై యున్నది. మానవుల జీవనమార్గములకు నీతిశీలమలవఱచుటకు బాల్యము మంచి కారి. అందును కథలమూలమున నీతిఁగఱపుట యత్యుత్తమ మగు పద్ధతి. కావుట నడుమనడుమఁబ్రసక్తానుప్రసక్తిగఁ జొప్పింపఁబడి నీతిగర్భితములగు నిందలికథలఁజదివి బాలబాలికలు తమజీవనమార్గములు నీతిశిఖరమునుజేరునట్లు నిర్మించుకొనుట కవకాశముగలదనుట ఎల్ల రంగీకరింతురు.

పెండ్లాడినవానినిసార్వభౌమునిఁ జేయువరమునొందిన మృగాంకావళియనునొకరాజకన్యను కేయూర బాహువను రాజునకు నతని ధర్మపత్నిచే భాగురాయణుఁడనునాతనిమంత్రి నిజబుద్ధిబలమున వివాహముచేయించినవృత్తాంత మిందలి ప్రధానకథ. మూలగ్రంథమున స్థాయిరసము శృంగారము. కాని ఈవచనగ్రంథమున శృంగారలలితములగువర్ణనములను విడనాడితిని. అవాంతరకథలలోనొకటిరెండు అతిశయశృంగారదూషితములై యున్నవి. వానినిగూడ నిందు విసర్జించితిని. ఈపుస్తకము బాలబాలికల కొఱకు నుద్దిష్టమైనదికావున నిట్లొనర్చితిని.

'కేయూరబాహుచరిత్రము'ను వచనము వ్రాయుటలో మంచనశైలి విడనాడకుండుట కతిప్రయత్నముచేసితిని. కథావృత్తాంతముతోడనేగాక మంచనశైలితోఁగూడ విద్యార్థులు సుపరిచితులుగావలయునని నాయాశయము.

'ఉభయకావ్యసరణిజ్ఞుఁ'డగుమహాకవి మంచన రచి యించిన 'బాలరసాలసాలనవపల్లవకోమలకావ్యము' ననుస రించి వ్రాయఁబడినఇందలిమేలెంచి దీనిని విద్యార్థులకరము లందుంప నాంధ్రమహాజనులను వినీతభావముతో వేఁడు చున్నాను.

ఇట్లు
గ్రంథకర్త.

౧

భాగురాయణుని ఆలోచన

కళింగదేశమునందు నింద్రునిపురమువలె నపరిమిత విభవమగు త్రిపురియనునగరమొకటిగలదు. ఆపురికిఁగలపరిఘులు మిక్కిలిలోతయినవి; పాతాళలోకమున నివసించుఉరగకన్యలు వానియందు జలకేళియొనర్చుచుందురు. ఆనగరమునందలిసాలములు మిక్కిలియెత్తయినవి ; ఊర్ధ్వలోకముననివసించుదేవకన్యలు వానియందుఁ గ్రీడించుచుందురు. పురాంగణములందు నవముక్తాఫలరాసులు, నానాసన్మణిశ్రేణులు, శుక్తివితానములు, హేమవాలుకలు నతిప్రీతిసంధించుచుండును. ఆపురిదేవగృహము లెల్లప్పుడును మర్దళధ్వనులతో నిండియుండును. ఆనగరమున గుఱ్ఱము లెన్నఁదగినవి ; ఏనుఁగులు నడగొండలవలెఁజరింపుచుండును. అందలి బ్రాహ్మణులత్రిసమానులు ; క్షత్రియు లర్జునసమాధికశూరులు ; వైశ్యులు కుబేరులు ; శూద్రులు విదురునితోసమానులు ; భటు లుగ్రసింహములు.

అట్టిపురమున కధీశ్వరుఁడు కేయూరబాహుఁడను వాఁడు. ఇతనితండ్రి మహేంద్రపాలుఁడు. ఈమహేంద్రపాలుఁడు దశరథరామునితమ్ముఁడగులక్ష్మణునిపుత్రుఁడైన చంద్రకేతునిసంతతివాఁడు. సూర్యప్రతాపముతో కేయూరబాహుఁడు రాజ్యమేలుచుండెను. ఆమహారాజుకృపాసముద్ర

మునకు ధరణీతలముపైఁగలమానవేంద్రులు నీటిమానిసులైరి. ఆతనికీర్తి దశదిశాంగనలపాపటబొట్టులకు ముత్తెంపుసూచకమైనది. ఆతనికరవాలము రిపుసంఘములకుఁ బద్ధకవాటగోద్వారమునఁగుంచెకోలయైనది. ఆతనిప్రతాపమునకు నుదయాస్తగిరులు దీపికాస్తంభములైనవి. ఇట్లాదిమహీనాథనిభమహాప్రభావుఁడై కేయూరబాహువిభుఁడు తేజరిల్లెను. చతురప్రజ్ఞుఁడగుచంద్రగుప్తునికిఁ జాణక్యునివలె, సుమనశ్శ్లాఘ్యుఁడగువత్సావనీపతికి యుగంధరునివలె, దివస్పతియగునింద్రునకు బృహస్పతివలె శుంభత్ప్రఖ్యుఁడగు కేయూరబాహునకు భాగురాయణుఁడనునాతఁడు ప్రెగ్గడయై ప్రఖ్యాతివహించెను.

భాగురాయణుఁడు ఆరోగ్యవద్దేహుఁడు; అగుటచేనాకారశాలి. వంశక్రమాగతమైనవిస్తారబుద్ధిగలవాఁడు. శూరుఁడు; ధీరుఁడు—అయినను దయాన్వితుఁడు. నిజమర్మగోపనమునఁ బరమర్మభేదనమున నేర్పుగలవాఁడు. సంపన్నుఁడు; గంభీరుఁడు—అయినను సాదరోక్తిశీలుఁడు. ప్రజానందకరుఁడు. ఉత్తమాన్వయుఁడు; సర్వవిద్యానిధి; అగుటచేనాచారవిశిష్టుఁడు. ఆలస్యరహితుఁడు. ఔచిత్యపరుఁడు. నిఖిలచిత్తవిదుఁడు. లీలవాఁడు—అయినను వ్యసనవివర్జితుఁడు. ఇంతకును దనయేలికయందు విశేషమైనభక్తివిశ్వాసములుగలచెలికాఁడు.

తేజోరాశియైన కేయూరబాహుమహీనాథునకు రత్నసుందరియనునామె దేవేరి. ఆమె యేణీలోచన; కళ్యాణా

కార; హేలామనోహారి. అగుటచే నాతఁ డెల్లప్పుడును నా లీలావతితో విహరించుచుండెను. రమణిమీఁది వ్యామోహమున నారాజు రాజ్యతంత్రముల నెడవిముఖుఁడాయెను. ఇట్లేకరస ప్రమత్తుఁడగు నేలిక చందము జూచి భాగురాయణుఁడు గాఢ చింతాకులబుద్ధియయ్యెను. "ఈకో ఆగాని చందములనుండి నరనాథుని నెడఁ జేయుటకు నా కుపాయమెట్లు చేకూరు"నని ఆతఁడు చిత్తములోఁ దలఁచుచుండెను. ఇట్లుండ నానాదేశముల కాతఁడుపంపఁగాఁబోయియుండిన చారులలో ధీనిధి మతిమంతుఁడను వాఁడొకఁడు వచ్చెను. వచ్చి సమయకర్తవ్యములు నడపి వాఁ డేకాంతమున మంత్రి కిట్లని విన్నవించెను.

"సచివభూషణా! తమయానతినంది నేను లాటదేశము నకుఁబోయితిని. అక్కడ నే నరసివచ్చిన విశేషము లెఱింగించెదను. వినుము. మహారాష్ట్రాధినాథుఁడగు పరిఘబాహుఁడు తనమీఁద దండెత్తివచ్చుచున్న వర్తమానము విని యతని యుద్ధతికి నోర్వజాలక లాటేశ్వరుఁడగు చండవర్మ చింతించుచున్నాఁడు. మఱియొక రహస్యము గలదు. ఇది యితరులెవ్వరికిఁ దెలియనిది. నివేదించెదను. అవధరింపుము. ఆలాటజనపతికిఁ ద్రిభువనసౌందర్యవిభవలక్ష్మియనఁదగిన కూఁతు రొక్కతె గల్గెను. తనయన్వయమునఁ బూర్వ లేక సంతతులగుటయుఁ, దనకు నంతకుముందు పుత్రుఁడు పుట్టకుండుటయు నిపుడు పుట్టినబిడ్డ స్త్రీయగుటయుఁ గెలనివారు తెలిసికొని రేని నిటమీఁదగద్దె నెక్కుట కెవ్వరును దిక్కు లేరని చులకనఁగాఁ జూతురని తలఁచి లాటేశ్వరుఁడు బిడ్డపుట్టినప్పటినుండియు యుక్తిచాతుర్యముచేత సుతుఁడని ప్రకటించుచుండెను. ఈరహస్య మతనికి, నతని

దేవేరికి, బిడ్డను పెంచినదాదికిఁదప్ప నితరులకెవ్వరికిఁదెలి యదు. ఆకన్య పెరిగిపెద్దయై యిప్పుడు జవ్వనము చెంది యున్నది. ఆమెను బొందినపురుషుఁడు సార్వభౌమ తేజో మహిమనొందునని యొకముని యామెతల్లిదండ్రులతో నేకతమునఁ బూర్వము చెప్పియున్నాఁడు. ఆరాజకుమారిపేరు మృగాంకావళియైయుండ మృగాంకవర్మయనిపుత్రనామమునఁ బిలుతురు.''

ఇట్లు మతిమంతుఁడెఱిఁగించినవృత్తాంతమువిని మెచ్చి మంత్రి వానికిఁదగినపసదనమిచ్చి వీడ్కొల్పెను.

౨

సోమదత్తుని ఉపదేశము

పిమ్మట భాగురాయణుఁడు తనమేనల్లునిసోమదత్తుఁడనువాని పిలిపించెను. సోమదత్తుఁడు బహుతంత్రప్రౌఢుఁడు; ధీమంతుఁడు. పిలుపువినినతోడనే ఆతఁడు మేనమామదగ్గఱకువచ్చెను. అప్పుడు మంత్రి యాతని నేకాంతమునకుఁగొనిపోయి రాజువర్తనమును, మతిమంతుఁడనుచారునిచేవినిన వృత్తాంతమును, తానుచేయఁదలఁచినకార్యమును దెలియఁజెప్పెను. మఱియు నిట్లనియెను. 'లాటక్షితిపతి మతియుతుఁడు. అగుటచేతనే ఇట్లు కార్యగుప్తిచేసినాఁడు. మతి యింతలేక బహుజనపతినయ్యెదననుట తలఁచిచూడఁగాఁ బిన్నపనికాదు.' ఆవచనములకు సోమదత్తుఁ డాసచివోత్తమునితో నిట్లని పల్కెను. ''పరికించిచూచితిమేని వసుమతిమీఁద బుద్ధిగలవారుదుర్లభముకాదు. 'అసదృశగుణబహురత్నావసుంధరా' యనుట నేఁటివచనమా ? వెఱఁగందనేల? బుద్ధి యొకనిపాలిటిదా ? తొల్లి వైశ్యబాలిక బియ్యమునకుసరి తైలమమ్మియు లాభముఁగొనినకథవినలేదా? వినకున్నచో నాకథ యించుక యవధరింపుము.

కాంచీపురమున కాంచనగుప్తుఁడనువైశ్యుఁ డొకఁడుండెను. వాఁడు బుద్ధిశాలి; అనిర్వ్యంచనుఁడు. తనసుతునకు వివాహముచేయఁదగినబాలికనరసికొనిరావలసినదని ఆ

వైశ్యుఁడు తగువారినిపంపెను. పంపినవారుపోయి వైశ్యకుల బాలలఁజూచుచు నాపురాంగణమున నొకవింతఁ గాంచిరి. ఒకఁడు సంతలో మూఁడుప్రాలకు నూనెకొనఁదలఁచిచను దెంచి 'బియ్యమునకు సరి తైలముపోయుఁ'డనియడుగుచుం డెను. ఆతనిపలు కెవ్వరును వినుపించుకొనక నవ్వి 'ఏడు మానికెలబియ్యమునకుఁగాని తైలము మూనెఁడురాదు. అట్టి చోఁ బ్రాలసరి తైల మడిగినయెట్లబ్బు?'నని గేలిచేయుచుఁ బల్కిరి. అయినను వాఁ డిట్లే మఱికొంద అనడిగెను. అప్పు డొకవైశ్యబాలిక యాతనిఁ జేరి 'యిచ్చట ప్రాలకు సరిలెక్క నూనెగలదు. కొనియెదవేని, రమ్మ'నిపిలిచెను. వాఁడు చేర వచ్చెను. మూటదింపించి బియ్యముమంచివగునో కాదో చూచి యామె వానితో నిట్లనియెను. 'బియ్య మొకదానితోఁ గొలుచుకొని దానితోడనే చమురు దిగువాఱఁబోయుదును. నీ కిష్టమైనచో బియ్యమునుగొలువుము. పిదప నీతోడజగ డములాడఁజాలను.' ఆపలుకులకు వాఁ డొడంబడెను. అప్పు డావైశ్యబాల పళ్లెరమొకటి తెచ్చి దానినిండబియ్యముఁగొని దానితోడనే యంచులుదిగువాఱఁ దైలము పోసెను. కన్యా ర్థమువచ్చినకాంచనగుప్తునివా రీవిధముఁజూచి మెచ్చుకొనిరి; వెంటనేపోయి కాంచనగుప్తునకుఁ దెలియఁజేసిరి. అతఁ డా బాలికబుద్ధివిశేషమునుగొనియాడి తనకోడలిగఁ జేసికొనెను.

కావున, సచివోత్తమా! మతిగలవారు లోకమున లేకుందురా? అయినను మతిగలిగినమాత్రమున లాభము లేదు. మతిగలిగియుఁ దాత్కాలికమతిలేకుండినఁ బ్రమా

దమువచ్చును. మతిలేనివాఁడు విద్యాన్వితుఁడైనను మేలు వడయనేరఁడు. విద్యాన్వితుఁడయ్యును దొల్లి గార్గ్యుఁడు విమతియై యొకపులిచేత హతుఁడయ్యెను. ఆకథ యెట్లందువా? చెప్పెదను. వినుము.

గార్గ్యుఁడనువిప్రుఁడొకఁడు పెక్కుకష్టములఁబడుచు నొకదుర్గాటవిలో దుర్గారాధనముచేసెను. అప్పు డంబిక ప్రత్యక్షమై వరమడుగుమనియెను. ఆమెకుమ్రొక్కి గార్గ్యుఁడు 'పరమేశ్వరీ! దయయుంచి నాకు సంజీవనినిమ్మ'ని సరభసమగుకాంక్షతో వేఁడెను. తలఁచినమాత్రముననాత్మకరమునకువచ్చినకొన్నిపచ్చనియాకుల నాతనికిచ్చి దుర్గ యిట్లు చెప్పెను. 'వీనిరసముఁ బయిపయిఁజిలకరించినమాత్రమున శవములకుఁ బ్రాణములుకలిగి ముందటిరూపమువచ్చును. తేజమును, బలమునుజెంది యెప్పటిరీతిని చరింపఁగల్గును. ఈయాకులు ఎండిపోవు. తఱుఁగవు.' ఇట్లుచెప్పి చండిక పొడఁగానరాకచనెను. నిండినసంతసమున విప్రుఁ డవికొని ఆత్మపురముత్రోవఁబట్టి పోవుచుండెను. నిర్మనుష్యమగు నాయడవిమార్గమున నొక్కఁడును బోవుచుండ నాతని కొకచోట పొదరింటికివెలుపల నొకపుండరీకశవముకనిపించెను. దానినిసమీపించి కుబుద్ధియగునాతఁడు తానుపొందిన ఔషధశక్తినిజముపరీక్షింపనెంచెను. తోడనే ఆవిప్రుఁడు చేతిలో నాకులనునలపి పుండరీకశవముపయిఁ బసరుపిండెను. పిడిచి నంతనే—యేమిచెప్పుదును?—భీకరపుండరీక మప్పుడే నిద్ర మేల్కాంచినట్లుబొబ్బరించుచులేచి యావెడఁగువిప్రునిచంపి మ్రింగివైచెను. మేలువడసియు బుద్ధిచాలనియభాగ్యు లిట్లే

దానిఫలమంద నేరరు. కళాకృషికి మతియే బీజము. మతియే తనకుఫలమునొసఁగఁగలవృక్షము. మతియే చెలి. మతియే చుట్టము. అరసిచూడ భూమియందు మతిహీనులు మొరడు ప్రాఁకులు.

ఈప్రసంగ మిట్లుండనిమ్ము. మనరాజువర్తనములఁ దడవి చేయవలసినకార్యముచేయవలయును. ఏరసమునం దెవనికి నెక్కుడుప్రియమో, యారసమునం దాతనికి నభినవ రుచివిస్తారముపుట్టింపవలయును. అప్పు డాతనిమనము మున్ను చేరినదెసవిడిచి క్రొత్తదిక్కునఁ జేరును. ఇన్నిమాట లెందులకు ? రత్నసుందరికీడైనమేల్బోటి నింకొకదానిని గనఁజఱచి మనసారాటపడఁజేసినఁగాని భూమిపతిని పూర్వస్థితికిఁదీసికొని రాలేము. కావున మన మిప్పు డిక్కడకు మృగాంకావళిని గొని తెచ్చి చూపి మనరాజుమనము రత్నసుందరినుండి మరలింతము. పిదప నాకన్యనువరించి మననృపాలుఁడు సార్వభౌమత్వమునుజెందును. అపాయములేనిఈయుపాయము మిక్కిలి శ్రేయస్కరమైనది. దీనినిమించి కార్య మింకొకటిలేదు. ఆకన్యకారత్నము నిచటకురప్పింప నిది మనకు మంచిసమయము. అది యెట్లందువా? లాటరాజు రత్నసుందరికిఁబినతల్లి భర్త. అగుటచే మనము బాంధవముదోఁచునట్లుగా 'పరిఘుబాహుతోడ యుద్ధముచేయుసమయమున నీపుత్రుఁడు మృగాంకవర్మ యచ్చటనుండుటమంచిదికాదు. కావున నిచ్చటికిఁ బంపవలయు'నని దేవిపేరలేఖవ్రాసి మనవారిని గొందఱిని అచ్చటకుఁబంపుదము. ఈయూహ్వానమునకు లాటరాజును, అతనిదేవియు మిక్కిలిసంతసించి మృగాంకావళి

నిచటకుఁబుత్తెంతురు. ఇట్లు మన మతనికి బ్రియముఁజేసిన వారివలెఁగనిపించి మన కార్యమునిర్వర్తించుకొందము. మాకయి వీ రీపనులుచేసిరని అన్యులుప్రియమందఁగా నయవంతులు నిజకార్యప్రయోజనమునకై పనులొనర్తురు. కావున మనము మనకొఱకు చండవర్మ కతిమిత్రులమై యాతని కోనూర్తె నిచటికిరప్పింతము. ఇదియే కార్యము.''

ఇట్లు మేనల్లుఁడు సోమదత్తుఁడు వినిపించిననీతివాక్య వివరణమునకు భాగురాయణుఁడు మిక్కిలిసంతోషించెను. ఆతనిమాటచేకొని మంత్రిసత్తముఁడు సేవకునొకనిఁబంపి లాటపతికూర్మిసుతనురప్పించి తనయాలయమునవిడియించెను. పిమ్మట మంత్రి రత్నసుందరీదేవిచెంతకుఁబోయి యిట్లు విన్నవించెను. ''లాటవిభుఁడు పంపఁగా నాతనిసుతుఁడు మృగాంకవర్మ మననగరమునకుఁజనుదెంచియున్నాఁడు. ఆతఁ డేలినవారియనుజుఁడుగావున వేఱొకతావునవిడియుటయనుచితమని మానివాసమునవిడియించినాము.'' ఆమాటలకు దేవి కున్నతప్రమదముగల్గెను.

అంతట మంత్రివరుఁ డాత్మకార్యభారధుర్వహముసఁ బర్యాప్తుఁడాయెను. దేవిపరిచారికలలోదృఢవివేకయగుకళావతియనుదానిని ఆత్మకార్యానుకూలమునకుఁ బొందుపడఁ జేసికొనెను. అతఁ డాపరిచారికకు మృగాంకావళివిధము సమస్తమును దెలియఁజెప్పెను. బహుమానములిచ్చి సమాధానపఱచి కళావతి నారాజకుమారికకుఁ జెలికత్తెయైయుండనిలిపెను. ఇంతలో నొకయుపాయమునుదలఁచి భాగురాయణుఁ

దపూర్వశిల్పధీమంతులరప్పించెను. కేయూరబాహునభ్యంతరమందిరమునకు నావల దవ్వుగా నసమానసుందరమైన నూతనహర్మ్యరత్నమొకటి వారిచే నిర్మింపఁజేసెను. అది సుషిరకుడ్య స్తంభయంత్రమగుగృహము. ఆవిధము రాజు మొదలగువారెవ్వరెఱుఁగరు. ఆయతమై యామందిర మభినవమును, మనోహరమునైయుండెను. అగుటచే రాజు దానిని తనశయనమందిరముగా నుపయోగించుచుండెను.

3

పరిచారికల ప్రసంగము

ఇట్లుండ నగరిలో నొకనాఁ డొక కలహమునడచెను. మేఖలయని యొకదాసి. అది రాణిదాదికిఁబుత్రిక. అగుటచే నామె రాణికిఁ బ్రాణసమమైయుండెను. రాజు నెచ్చెలి, విదూషకుఁడునైన చారాయణుఁడనువిప్రునితో నామేఖల యడ్డులేకకలహించెను. ఆవిధమెఱిఁగి రత్నసుందరిపరిచారికలగుమకరందిక, సుమతి, సుకుమారికలనువారు ముగ్గురు నగరిలో నొకచోఁ జేరి యేకాంతగోష్ఠినుండి చారాయణమేఖలావివాదప్రసంగములగుమాటలాడుచుండిరి. అప్పుడు సుమతి యిట్లనియెను.

"నగళ్లలోఁ దిరుగుపరిజనములకు మొగమోటమి, గరిమము, అడఁకువ, తగవు, ఉచితము, మెలవు, తాలిమి లోనగుసుగుణము లుండవలయును. చారాయణమేఖల లెట్లు పోరఁదొడఁగిరో చూచితిరా? ధాత్రీరమణు నెదుటఁబడుదుమని విచారింపకున్నారు. రాజసమతులగురాజులు తమనైజగుణము నప్పటికిఁగప్పిపుచ్చి ప్రజలతో వ్యవహరింతురు. అంతమాత్రమున వారిని సాధులనినమ్మరాదు. సన్నపుఁగార్యములకై చలమునఁ బ్రజలు తమలోఁదాముపోరిన మహీతలభర్తయుత్తలుఁడై వారిని జెఱచును. శశమును, గపింజలమును వాదులాడి తమ రాజుచేమృతినొందినకథ వినలేదా? చెప్పెదను. వినుఁడు.

నర్మదానదితటమున నొకతరుకుంజమునం దొకపులి కాఁపురముండెను. అది తనహింసాకర్మ మెరుఁగకుండఁ గపటధార్మికవృత్తినిజరించుచుండెను. ఇట్లుండుట చేత నా శార్దూలమునునమ్మి యొకనాఁడావనమునందలిమృగము లన్నియు దానిని సమీపించి తమ్ముఁబరిపాలింప వేఁడెను. వాని ప్రార్థన మంగీకరించి యావ్యాఘ్రము 'నేను హింసాధర్మమున మిమ్ము దండన మొనరింపఁజాలను. కాని న్యాయాన్యాయ ములునిర్ణయించి మిమ్ములఁ దగురీతిని శిక్షింపఁగలవాఁడ'నని నుడివెను. అట్లావిధమునఁ జెల్లుచుండ నొకనాఁడు శశమును, గపింజలమును జెట్టుతొఱ్ఱకై వాదులాడి తమరాజగుపులి చెంతకుఁబోయినవి. పోయి మ్రొక్కి పులికి నిజవాదములు వివరించినవి. ఆవ్యాఘ్రమప్పుడు వానితోడ 'ముదిసినారము. దృష్టి మాంద్యమునొందినది. దూరమునుండి చెప్పిన మును పటివలె మా చెవులకు వినఁబడదు. కావున దగ్గఱకువచ్చి మీ కార్యమును జెప్పుఁ'డనియెను. అవియుఁ దేకువమాలి పులిని డాసెను. అప్పు డది ముందటికాళ్లతో వానినిబట్టి భక్షించి సంతోషమున నుండెను. కావున చిన్నవియగు కార్యములను బెద్దవిచేసి చలమునఁబోరరాదు. అట్లుపోరిన నది రాజుల చెవులఁబడును. అప్పు డిరుదెఱఁగులవారికిఁ జాలఁగీడగునను టలో సందేహము లేదు.''

ఇట్లు సుమతి యెఱిఁగించినకథవిని మకరందిక యీ విధముగానుడివెను. ''ఎందును బోరొప్పదు. అల్పులుపోరిన నది యంతతోఁబోక బలసి విపదాధారమగును. తొల్లి తొం

డలుపోరిన జనులకుబాధపుట్టినవిధము వినలేదా? వివరించె
దను. ఆకర్ణింపుఁడు.

మాణిక్యసేవనుఁడని పేరుగలయొకరాజు. అతనికి జైనులయెడభక్తి విస్తారము. అగుటచే నాభూపతి యడవికిఁ జేరువ నగాధసలిలమగునొకతమ్మికొలనిపొంత సమీచీనముగ వసతులుగల్పించి, యందు సకలపదార్థసంచయములును సమకూర్చి జైనుల నం దుండఁగోరెను. వా రామనోహరస్థలము తమయనుష్ఠానవిధికిఁదగినయేకతంపునెలవనిసంతోషించి యందుండిరి. అట్లుండ నొకనాఁ డచ్చటి నీరజాతవనతీరోపాంత కుంజమునం దొకచోట తొండలుకాటులాడెను. అం దొకటి మఱియొకదానిని వెన్నంటితఱిమెను. అట్లుతఱుమబడినసరటమేవంకకుఁబోవుటకునుజోటుగానక కొలనిలోఁగ్రీడించుచున్నయొక కాంతారమదేభముకర్ణాంతరవివరములోనికిఁ జెట్టుతొట్రుయని దురదురఁదూఱెను. అప్పు డాకరి చూత్కారముఁ జేసి తొండముతిప్పుచుఁ గొలనువెడలివచ్చెను. మహాఘీంకృతులుచేయుచుఁ, బొదలుప్రాకులుగూల్చుచు నాదంతి యుగ్రమూర్తియై జైననిలయములఁజొఱఁబడెను. అట్లు చొఱఁబడి ఆయేనుఁగు కొమ్ములనూఁది గోడలఁబడఁద్రోసెను; సదనముల ఛిన్నాభిన్నముచేసెను. ఇట్లు చేయుచున్నకరినిగనుఁగొని జైనమునియూథము గుండెలుజల్లనివడఁకుబుట్ట, వస్త్రములును గుంచెలును విడిచి, యేదెసఁబాఱుటకునుదోఁచక తొట్రుపడుచుండిరి. అప్పుడు వేదండము వారిలోఁగొందఱిని కొమ్ములతోఁబొడిచిచంపినది; కొందఱిని కాళ్లతోఁద్రొక్కి ఘట్టుపెట్టినది; కొందఱిని దొండముతోవిఱిచివధించినది.

అప్పు డాప్రాంతమంతయుఁ బీనుఁగులతో నిండిపోయెను. నెత్తురు కాలువలుగట్టిప్రవహించెను. అట్లు జనులవధియించి, మిగిలినవసతులఁబడఁద్రోసి యా వారణము కొలనుచొచ్చి తిరిగిసరోరుహాకులము నెల్ల భగ్నము కావించెను. పిమ్మటఁ దొండమునిండనీరుపూరించి ఆయేనుఁగు దరికివచ్చి తనచెవిలో నానీరుగురియించెను. అప్పుడు సరటము తల్లడమంది బయట పడెను. కరి సమ్మదమందెను. సరటకలహము చేరువనున్న జైనకులమునకుఁ, గాసారమునకుఁ జేటుఁదెచ్చినట్లే అల్పులొనరించుదుష్కలహములు చేరువనున్నఘనులకుఁగూడఁ జేటావహిల్లఁజేయును.”

ఈవిధమున మకరందిక యెఱిఁగించినఁగొనియాడి సుకుమారిక యిట్లువచించెను. “అలుక, మదము, గర్వముగలిగి యకారణవిరోధమునొందుజనులచేఁతలు మధుబిందుకలహములవలెనే ఆపదలఁగల్గించును. లాటనరపతిపురమునఁ దేనె నమ్ముకొను వొకఁడు కలశమునిండఁ దేనెకూర్చుకొని మూఁపునఁబెట్టుకొని ఆనగరమునందలి యొకసన్నపువీధిని నడచుచుండెను. మదాంధమైనయేనుఁ గొకటి అప్పు డెదురుగా రాఁదొడఁగెను. పురజనులు దవ్వుదవ్వులకుఁదొలఁగుచుండిరి. అదిచూచి వాఁడు భీతుఁడై తత్తరించుచు, వడఁకుచుఁ, దొట్రుపడెడుపదములనునిలువఁద్రొక్కలేక మ్రొగ్గతిలఁజాఱెను. అప్పుడు తేనెకుండలొలఁగుటచే నందుండి కొంతమధువు భూమిమీఁదనొలికెను. ఆ తేనెబొట్టున కచ్చటి నీఁగలుముసిరెను. వానిని బట్టుట కొకసాలెపురుగుచేరెను. ఆసాలెపురుగును మ్రింగుటకు బల్లియొకటివచ్చెను. పిల్లియొకటివచ్చి యాబల్లిని

తినెను. అప్పుడు రాజాధీనమగు వేఁటకుక్క యొకటియే తెంచి ఆపిల్లినిగఱచెను. మార్జాల మందులకుఁగోపమాపుకొనఁజాలక వేఁటకుక్కమీఁదఁబడి పీఁకెను. ఇదిచూచి వేఁటకుక్కలవా రాపిల్లినిజంపిరి. వాడవా రిదిసహింపక వేఁటకుక్కనుజంపిం చిరి. అంతఁగినిసి కుక్క వేఁటకాండ్రుపోయి కథనంతయు నృపతితోడఁజెప్పిరి. అందుమీఁద మండిపడి ఆరాజు తగ వూహింపక యూరివాడప్రజలనుజంప సేననంపెను. 'జగతీ వల్లభుఁడైనను మనకేమి ?'యనియుత్సాహించి నానాయుధో పేతులయి యుద్ధసన్నద్ధులయి వాడవారు మహోద్రేక ముతో భూపాలకసేననుదాఁకిరి. అంత నిరువాగులవారును ఘోరయుద్ధమునొనర్చిరి. పురవీథులు పీనుఁగుపెంటలయ్యెను. ప్రేవులతోడను, కండలతోడనుగలసి నెత్తురు కాల్వలయి ప్రవహించెను. సన్నపుఁగార్యమునకై హెచ్చురోసముతోఁ బెనఁగి కుమతులు లాటనృపతిపౌరులవలెనే మహాకష్టముల నొందుదురు.''

ఇట్లుచెప్పి మకరందిక ముగించెను. చారాయణమేఖల లిట్లుకలహించుట లెస్సమతముగాదనుకొనుచుఁ బరిచారికలు ముప్వురును నిజేచ్ఛఁజనిరి.

౪
రత్నసుందరి అలుక

అంతఁ గొంతకాలము గతించెను. భాగురాయణుని చేతనుపదిష్టయగుచు లలితవివేకయగు కళావతి చారాయణునితోఁ జెలిమి సంధించి యాతనికి మేఖలను పరిభవింప నొక యుపాయము నెఱిఁగించెను. కళావతి చెప్పినచొప్పున చారాయణుఁడు మేఖలతోడఁ గపటసఖ్యము నెఱపెను. ఒకదాసికిఁ బురుషవేషము వేసి చారాయణుఁడా మెను నమ్మించి మేఖలకుఁ బెండ్లిచేసెను. అచిరకాలముననే మేఖల తనకు జరిగిన పరాభవమును దెలిసికొనెను. భంగపాటను శిఖ యంతరంగమెల్లఁ గాల్చుచుండ నామె ముసుఁగు వేసికొని పోయి రాజయుక్తమగు దేవియడుగుల యొద్ద వ్రాలి యెగిచి యెగిచి యేడువ నారంభించెను. "నిన్న పెండ్లికిఁ బంపుమని కోరినది. తగినవారి నిచ్చి నే నీమెను ప్రేమతోఁ బంపితిని. నిన్నరాత్రి పెండ్లి కదా! దీనికి నేఁ డిది యేమి వచ్చినది?" యని రాణి వగచుచుండెను. అప్పుడు భూరమణుఁడు సన్నపునగవారు మొగముతో చారాయణుని దిలకించెను. అందుమీఁద నాతఁడు సంతోషపూరితుఁడయి యధిక సంభ్రముఁడయి మేఖలతో నిట్లనియెను. "ఇష్టపడి పోయిన రాత్రి పెండ్లియాడినావు. నిన్న నేకట్టబడిన నీ మంగళసూత్రము నేలఁ బొరలున ట్లిచ్చుట నీవు పొరలఁ గారణమేమి గల్గినదో చెప్పుము. పరిణయమునకొఱకుఁ బ్రయత్నించితివి. అగుటనే

చారాయణుఁడు నీకెందునుదుర్లభమైనవరుని వెదకి పెండ్లిచేసినాఁడు. నీకామగఁడు సరిగాఁడా యేమి?'' ఇట్లుపలికి చారాయణుఁడు పెలుచనవ్వెను.

అప్పుడు జననాయకమహిషి "ఇట్లడలుటకుఁ గారణమేమి? వెంటనే చెప్పు''మనియాత్మసఖినడిగెను. అంత మేఖల యేడ్పుమాని లేచి యవనతముఖియై చారాయణుఁడుతనతోడఁగపటసఖ్యమొనరించి తన్ను తనబంధుజనములసమ్ముఖమున—నుత్సవదర్శనకుతూహలమునవచ్చినవారియెదుర—సరివారిముందఱఁ బరిభవించినవిధమంతయు నీరెలుంగన వెక్కుచుఁజెప్పి మఱలఁగన్నులనీరుపెట్టుకొనెను. అదివిని దేవి తన వయస్యకుభంగముచేసినచారాయణునితప్పు రాజుతప్పుగ భావించెను. దరస్మితముతోనప్పుడుతనమోము చేతితోఁ దుడుచుకొని యోరగఁబెట్టి యపాంగవీక్షణములతో రాజును దిలకించెను. అలుకవహించినరాణిచూపులకుఁ బుడమిఱేఁడు మనమునఁ జలనమునొందెను.

ఇట్లు రత్నసుందరీదేవి కేయూరబాహుమహీనాథుని చూచినది. వెంటనే దృష్టిమరలించి "మేఖలా! విచారింపకుము. నీ కీభంగపాటు విదూషకమంత్రముచేత నయినది కాదు. ఎల్లసంగతులు మాకుఁ దెలియవచ్చినవి. ఇంక వేయిమాటలెందు?''కనుచుఁ దటాలునలేచి మేఖలభుజముమీఁదఁ గ్రొమ్మెఱుఁగులుగ్రమ్ముతనచేయిడుంచి చిత్తమునఁ దాపమును, మనమున నలుకయు నెనరేఁగ రత్నసుందరీదేవి నిజనివాసమునకుఁబోయెను.

౫
సుమతివచనము

దేవిపరిచారికలగుసుమతి, సుకుమారిక, మకరందిక లొకచోటఁగూడి యీవృత్తాంతమునుగూర్చి రహస్యగోష్ఠి సల్పుచుండిరి. ఆసమయమున సుమతి యిట్లుపలికెను.

"చెలులారా! మేఖలబేలతనము చూచితిరా? తెలియక తొలుత చారాయణునితోఁ బగఁగొన నేల? పిదప నాతనితో నేస్తముగట్ట నేల? ద్రోహోక్తులచేత మొదట వైరానలమురాఁజవెట్టి పిమ్మటతిరిగిస్నేహముచేయనగునా? అట్లు చేసినను ఆస్నేహ మపోహమగును కాని పొందుఁబాటు కాదు. కపటవచనములుపల్కుచుఁ జెలిమిచేయవచ్చిన బలవంతుని, పగవానిని, ఖలుని తమతోఁగలుపుకొనినవారికి భూమియందు కీడుమూడితీరును. మేఖలయెడ నేస్పుతో చారాయణుఁడు చేసినదంతయుఁ బొల్లి యొకానొకసర్పము కపటోక్తులచేతఁ గప్పలనుజేరి పిమ్మట వానినెల్లఁ బుదముట్టించినట్లున్నది." సుమతి యిట్లుచెప్పఁగాఁ జెలు "లాకథయెట్టిది? వినవలతు" మనిరి. అప్పుడు సుమతి సఖులతోనిట్లనియెను.

"అహిభేకోపాఖ్యానము సవిస్తరముగ వినిపించెదను. వినుఁడు. వింధ్యపర్వతపార్శ్వమున నొకసాంద్రారణ్యము కలదు. పూచినతీఁగెలు, ఫలభారమునభూమిని మోచిన కొమ్మలు గలిగి మూఁకలుగట్టినపోఁకమోకలనురాచికొని

తిరుగు అడవిపందులతో నాయడవి వర్ణనీయమై యుండెను. అట్లుండ యుగసంధికాలమునఁబోడమెడురీతిగా గ్రీష్మతాపము సంధిల్లెను. దానికిఁబ్రాణులు తల్లడిల్లిపోయెను. ఆకాలమునఁ బచ్చికయెచ్చటనులేక భూమి పాడయ్యెను. పైఁగా నేల పాతాళముదాఁకఁబగిలిపోయెను. బిలములు బద్ధలైపోవు టచే నుండుటకుఁజోటులేక హీనజంతువు లెండలో మాడి పోయెను. చండాతపముచేత నెండిపోవుటకుఁదోడు చెట్లను బెనుగాలి తుమురుచేసెను. ఆఁకలిదప్పలనుచిచ్చునకుఁదోడు కార్చిచ్చు మృగములఁ గాల్పఁదొడఁగెను. ఆపదలమీఁద నాపదలు విఱచుకొనివచ్చెను. వట్టిపోయినడొక్కలు వాము లయ్యెను. ఆయడవియం దెక్కడ చూచినను బూడిద, బొగ్గులు రాసులై యుండి సహింపరాకుండెను.

అట్లుండ నాకాననమున నిండనీరుగల్గి యిరవయిన నొకనూతియం దనేకమండూకములు స్నేహితులు, సోదరులు, పుత్రులు, పౌత్రులుమొదలగువారితోఁగూడి నివసించుచుం డెను. ఆకప్పలు తమకు మహావేగుఁడనునొకచక్కనిమండూ కమును రాజుఁగానిలుపుకొని సుఖముఁగానుండెను.

ఆయడవిలో భయదర్శకమనుపేరుగలపామొకటి గలదు. ప్రియబంధువులనందఱినిగోల్పోయి బక్కఁజిక్కి కంఠాశ్రయజీవనమయి తిరుగుచు నాపా మానూతిచెంతకు వచ్చి మండూకనినాదమువినెను. 'నీరుండనిచోఁ గప్పలుం డవు. కావున నిచ్చట నీరుండితీరవలె'నవినిశ్చయించి నిండిన సంతసమునఁ బ్రాణములులేచిరా భయదర్శకము కూపమును గదిసెను. గాంభీర్యసంపత్తికిఁగుదురై యున్ననూయిగాంచి

పాము 'నేఁటికి నాకోరికలు ఫలించినవి. ఆఁకలిదప్పుల నిప్పుడే తీర్చికొందును. ఈదుష్కాలదినముల నెల్ల నిచట సుఖముగా వెళ్లఁబుచ్చెద'నని యాలోచనచేసెను. కాని లోనికిఁబోవుట కానాగమునకుఁ దెలియకనఁబడలేదు. అగుటచే దరినుండి భయదర్శకము లోనఁబరిజనపరివృతుఁడయి యిరవుననున్న కప్పలరాజునిచూచి యిట్లుపలికెను.

'దేవా! భేకకులాధినాథా! నన్ను కరుణాదృష్టితోఁ జూడుము. నీరువట్టుకతమున జీవమునిల్చునట్లులేదు. శీఘ్రముగావచ్చి నినుగొల్చుటకుఁ ద్రోవకనఁబడుటలేదు. దుఃఖమున దూలుచున్నాను. నీవారినిగలయరమ్మని నన్నాదరింపఁ గోరెదను. నాకోరిక మన్నింపవలెను. ఎఱుకచాలక మా పెద్దలు మీపెద్దల కెగ్గుచేసి మెలఁగుటయెల్లఁ బాపికొనవలయును. కావున నన్నిపుడు నీశ్రీపాదసమీపమునఁ జేర్చికొనుము. ఓచారుతరమూర్తీ! మండూకచక్రవర్తీ! ఉరగసంఘములకుఁ గప్పలోడుటయెల్ల నీవుపుట్టకపూర్వము కాని యిప్పుడు మా వారు నీప్రతాపమెఱిఁగిరి. ఇఁక మావారు కప్పలనుదొరయ భయపడకుందురా? హనుమంతుని ప్లవంగమందురు. నిన్ను కూడ నాపేరుతోడ నేపిలుతురు. ఇంద్రుని హరియందురు. నిన్ను కూడ హరియని చెప్పుదురు. ఇట్టిప్రఖ్యాతి నీకుఁజాలదా?'

ఇట్లు తన్ను వినుతింప విని కప్పలరాజుబ్బిబోయి 'నామంత్రులఅనుమతమున నిన్ను రప్పింతును. సంతోషముతో నచ్చట నిలువు'మని పాముతోననెను.

అంతట మహావేగుఁడు తనమంత్రులరావించి వారి కాపని యెఱిఁగించెను. దానికి మంత్రులు 'పాములపొత్తున

జీవించుట మనకు వశముకాదు. దీనిని ఏమనియొకగొప్ప కార్యముగాఁదలఁపోసెద'వనిరి. అయినను మండూకేశ్వరుఁడు సర్వబాంధవమునువిడనాడలేదు. ఏలికమోముచూచుచు నప్పుడు స్వేతుఁడనుకప్ప యిట్లుచెప్పెను. 'కుజనుఁడగువాఁడు తన కాపదకల్గినప్పుడు హైన్యమునొందును. ఎడరువాసినతోడనే సిగ్గువిడిచి యూతఁడు తానుపట్టపురాజుననితలఁచిగర్వించును. సుజనులగువారిచెలిమియుఁ, కుజనులగువారియలుకయు శిలాక్షరములవలె శాశ్వతమైనవి. సుజనులగువారియలుకయుఁ, కుజనులగువారిచెలిమియు జలాక్షరములచందమున క్షణభంగురములు.'

పిదప కృష్ణరూపియనుమండూకము తనరాజుతో నిట్లనియెను. 'అరసిచూచితిమేని దుష్టజనులు తాముకావించు దుష్కార్యములకుఁ బుట్టుగ్రుడ్డులయియుందురు. తమయాచారమును, తమధీగరిమను పొగడుకొందురు. తమబాగే కాని యొరులబాగు చూడఁజాలరు. పరులదోషములనెన్నుటలో దివ్యచక్షులైయుందురు. ఇతరులప్రజ్ఞనుబ్రశంసించువిషయములో నెల్లప్పుడు మౌనవ్రతులైయుందురు. అన్యులవిత్తహరణముచేయునుపాయముల ధ్యానించుచుందురు. కావున దుర్జనులను జేరనీయరాదు. చేరనిచ్చినచో సేగియు, నిడుములు చేకూర్తురు. పూర్వము కాకమునుజేరనిచ్చినహంసములకెట్టిచేటుమూడెనో యెఱుఁగుదురుగదా!

కృష్ణరూపి యిట్లుచెప్పఁగా మండూకేశుఁ 'డాకథయెన్నఁడును వినలేదు. కాకమును హంసలేవిధమునఁజేరనిచ్చినవి? వాని కాకాకివలన నెట్టికీడుకల్గినది? చెప్పవలసి

నది.' యనిపలికెను. అందుమీఁద కృష్ణరూపి యిట్లని ఆకథ చెప్పఁదొడఁగెను.

'ఒకపర్వతముమీఁద నొకకొలనుండెను. అందుఁ గొన్నిహంస లిచ్ఛానువృత్తిఁ బగలెల్ల విహరించుచు భానుఁడస్తమించినతోడనే పాపాత్ములకుఁ జేరరానియున్నతోన్నతమగునొకగండశిలపై రేయెల్ల సుఖమునగడుపుచుండెను. ఇట్లుండ బోయఁ డొకఁ డాయంచలపట్ట నపేక్షించెను; వాని నెలవు తెలిసికొనెను. కాని ఆగండశిలపయికిఁబోఁజాలక బోయఁడు తిరిగిపోయెను. అంత నొకనాఁడు కాక మొకటి ప్రొద్దుగూకినవేళ నాగండశిలమీఁదుగాఁబోవుచుఁ బక్షుల రొదవిని వానిని జేరవచ్చెను. అట్లువచ్చినకాకినిఁజూచి హంస యూధమెల్లఁ 'గాకమా! యెక్కడనుండి యెక్కడకుఁబోవు చుంటివి? నీ వెందుకొఱ కిచ్చట నిలిచినా'వనియడిగెను. దానికి నాకాక మిట్లుబదులుచెప్పెను. 'నేను పగలంతయు నాహారము నేఱితిని కడుపునిండఁగా నాయునికిపట్టునకుఁబోవు చుంటిని. కాని ప్రొద్దుచాలకుండుటచే నిచ్చట నుండవలసి వచ్చెను. ఇది నావృత్తాంతము.' అప్పుడు హంసగణమంతయు 'సరే! ఈరాత్రి కిచ్చటనుండు'మనెను. ఆమాటలకు మతిమంతుఁడనుహంసమాత్రము సంకటపడియెను. అతఁడు తగ పెఱిఁగినహంస; సుగుణుఁడు. అతఁడు మిగిలినహంసలతో నిట్లుచెప్పెను. 'కాకిభోజనము ఎంగిల్లు, శవమును. క్రూరమైనఇట్టియెగ్గులు వేయి చెప్పవలసినపనిలేదు. పక్షులందుఁ గాకముముట్టరానిదనెడిమాట సుప్రసిద్ధము. మీరు వినలేదా? ఈరాత్రి యిది మనకడనుండఁగూడదు. ఉండిన

నేఁడో రేపో మనకుఁ గీడువచ్చితీరును. అట్లు రాకున్నను గొలఁదిదినములలోనైనవచ్చితీరును. ఇది నిజము.'

అప్పు డామతిమంతును దేశించి కార్యమెఱుఁగనితరుణ మరాళములుకొన్ని 'దీనినిగుఱించి ఇంతవాద మనవసరము. ఈకాకి యొక్కటి యొక్కరాత్రి యిచ్చటనుండినమాత్రమున గీడుకల్గుననుచుఁగీనువగొట్టుట భయముకాని తెలివికాదు. ఎక్కువబుద్ధులునేర్చినవారి కెక్కువభయ మనుమాటనిజము. ఇఁక బహూక్తులుమానుము. ఇదియునుగాక, పాప మీకాక మీచీఁకటిలో నెక్కడికిఁబోఁగలదు ?' నిపలికి దానినుండఁబనిచి యభీష్టములయినఫలములు భోజనమిడెను. ఆవాయస మా రాత్రి కచ్చటవసియించి, రెట్టఁబెట్టి, యరోకదయమగుట తోడనే వెడలిపోయెను. అంత దానిరెట్ట శిలలసంధియందు నిలచెను. అందుండి వటభూజఫలములోనిబీజము మొలక యెత్తెను. ఆమొలక నానాఁటికిఁబెరిగి యాకాశమునంటు కొమ్మలతో నొప్పుచుండెను.

మఱిపది యేండ్లుగడచునంత నామహావృక్షము భూమి లోనికి నూడలఁబాఱించెను. వానినిబట్టి కిరాతుఁడు చెట్టు మీఁద కెగఁబ్రాఁకి యచ్చట నురులొగ్గెను. ఉచ్చులుపన్ని నిషాదుఁడుచనినపిమ్మట భాస్కరుఁ డ ప రా ద్రి ని జే రె ను. అప్పుడు సితచ్ఛదములు జలజాతవనమునందుఁగ్రీడమాని వచ్చి శాఖములపైవ్రాలి వాగురికలఁజిక్కు కుందనారంభించెను. విచారించుచున్నహంసములనుజూచి మతిమంతుఁడు 'మన కీపాట్లువచ్చుటకుఁగారణమునుగనుఁగొంటిరా ? వృ ధా హం కృతిని నామాటలువిననొల్లక మీ రెల్ల నాతో వాదాడి

ఆనాఁటిరాత్రినిల్పినకాకము రెట్టలో నీమఱ్ఱిమ్రాను మొలిచినది. దీనినుండి పాఁతినయూఁడలు నెగఁబ్రాఁకివచ్చినగదా బోయఁడీజాలమునొగ్గినాఁడు? తగువానిపలుకులుచేకొనుట, అడచిపడకుండుట, తమవారలతోసగుణత్వముగొనుట ఇవి యుత్తములగుణములు. అట్లుగాకుండుట అధములగుణము' లనెను.

అందులకు హంసలు 'మహాత్మా! నీపలుకులుచేకొనకుండుటచే మన కిపు డిట్టికీడుపుట్టినది. అలవియైనచో నుపాయముచేత నీయాపదగడవఁబెట్టి నిన్ను, హితబంధువులమగుమమ్ములను గాపాడుకొనుము. నీవుపనిచినట్లుచేసి భటభావముతో మెలఁగెద' మని చెప్పినవి. అంత మతిమంతుఁ డిట్లనియెను. 'అన్యోన్యవశత్వముగలిగినబంధుజను లాపదల నుపాయమునఁ దొలఁగించుకొనఁగలరు. పూర్వము కమఠములన్యోన్యవశత్వమున గరుడబాధగడచినవి. ఇది నిజము. కావున భయమువలదు. ఆకథ వినుఁడు.

పూర్వకాలమునం దంబుధితీరమునఁ గూర్మములు చరియించుచుండఁ బక్షిరా జుగ్రుఁడయి ప్రతిదినము వానిని బట్టి భక్షించుచుండెను. ఇట్లుజరుగుచుండఁగా నొకనాఁడు కూర్మముఖ్యుఁడొకఁడు వననిధినీటనిలిచి ఖగవల్లభునితో నిట్లనియెను. 'ఓపక్షిరాజా! దేవరవారివలన నాబందుగు లెల్లరునుద్రుంగినారు. నేనొక్కఁడనే మిగిలియున్నాను. నీకు నాకం నొకపన్నిదముగలదు. అది నీకు సరిపడునేమో చెప్పుము.' ఆపలుకులకుఁ బక్షి నవ్వుచు 'నది యేమిపన్నిదము? చెప్పు' మనియడిగెను. అందులకుఁ దాబే లిట్లుబదులుచెప్పెను. 'ఖగరాజా! మనమున గోపింపక నేనుచెప్పుమాటల నవధ

రింపుము. ఉడువీథిని నీవు యెగురుచుఁబోవుచుండఁగా నం
బుధిలో నే నీదుచుఁబోయెదను. ఇందు నిన్ను నేనుగడచి
పోయినచో మమ్ము నెన్నఁడును భక్షింపకుము; నే నోడి
పోయినచో నీవు మాకులము నెల్ల నాహారముఁగాఁగొనుము.
ఈవిధమునఁ బన్నిదము వేయఁదలంపుగలిగినచో నొక నాఁ
డిచ్చటికివిచ్చేయుము.'

దానికి సుపర్ణుఁ డొడఁబడి వెడలిపోయెను. అనంతర
మాకూర్మము తనచుట్టములనందఱి నొకచోటికిఁ జేర్చి తార్క్ష్యు
నితోఁ దానొడఁబడివచ్చినచందమంతయుఁ జెప్పెను. దానికి
వారు 'నిన్నుమించినమతిమంతులు మనలో లేరు. కావున
మమ్ముబంపుము. ఏపనినైనఁ జేయుదు'మనిరి. అనఁగాఁ
గూర్మముఖ్యుఁ డిట్లువచియించెను. 'అయినచోఁ జెప్పెదను.
వినుఁడు. మనమందఱము నొకనిముందునొకరుజని సముద్ర
మున వేచియుందము. ఖగస్వామి యాకాశమునఁబరుగెత్తు
చుండఁగా నీరమున నాతని కాముందటివాఁడు పొడచూపు
చుండవలయును.' ఇట్లుపదేశించి యాకూర్మముఖ్యుఁడు
విహగవల్లభుతోడఁ దానుమాటలాడినచోట వేచియుండెను.
మిగిలినకచ్ఛపము లక్కడమొదలుకొని యనేకయోజనముల
దాఁక నొకదానిముందఱనొకటి నిలిచియుండెను. మఱు
నాఁడు గరుడుఁడు చనుదెంచి కూర్మముఖ్యునిబిలిచి పందెము
వైచెను. వారిధిపయి నంబరవీథిని అతివేగముగఁజాలదూరము
పోవుచు గరుడుఁడు కచ్ఛపముచిక్కనోపునని చీరిపిలుచుచుం
డెను. కాని అంతకుముందఱనున్న తాబేలు నీటిలోనుండి 'ఓ'
యనుచు నగ్రమునఁ దోఁచుచుండెను. ఇది చూచి సుపర్ణుఁ

డాశ్చర్యము నొంది వాయుగతినిబఱచి మఱలఁబిలువగా నచ్చటికమఠము మాఱుపల్కి ముందఱదోఁచెను. ఇట్లు చాల దూరముచని సుపర్ణుఁడలసి యోడి లజ్జితుఁడయి 'కమఠములారా! మీకెందు నెగ్గుచేయను. సుఖముననుండుఁ'డని చెప్పి వెడలిపోయెను. అంత కచ్ఛపావళి అతిసంతోషముతో నుండెను.

అట్లగుటఁ బరస్పరవశ్యులగుబంధువులు కమఠములవలె నాపదగడవఁగల్గుదురు. ఇఁకనైన నామాటలంగీకరించెద రేని వినుఁడు. కంఠమూలమునఁగదిసియున్న ఈయురు లుడిచికొనిపోవునుపాయము లేదు. కాని చావకుండఁగలఉపాయము కలదు. దానికి మనలోమన నైకమత్య మత్యావసరము. అట్టి యుపాయ మెట్లందురా? ఈజాలమునొడ్డిన వేటకాఁడు వేఁగుట తోడనే వచ్చును. వాఁడువచ్చునప్పటికి మనమందఱ మపగత ప్రాణులవలెఁబడియుండవలెను. అట్లుంటిమేని మనలనురులఁ బాపి 'యివిచచ్చిన'వని కిరాతుఁడు మనలనుజంపుటమాని వటముక్రిందదిగవైచును. వాఁడుచెట్టుదిగివచ్చుసమయమునం దెవ్వరమును బట్టువడక యెగిరిపోవుదము.'

మతిమంతునిఉపదేశమునకు మరాళములు సంతసించినవి. 'ఇది లెస్సమత'మనినిశ్చయించి యవి అపగతప్రాణులట్లుపడియుండెను. వేఁకువవేళ నిషాదుఁడువచ్చెను. ఆవిహగయూథముపడియున్న చందముగనుఁగొని యురులచే మెడలు బిగిసిపులుఁగులుమరణించినవనుచు వటమెక్కి యొకటొకటిగా వానిని క్రిందపడవైచెను. అట్లు వానినన్నిఁటిని ప్రోవుగఁ దిగవైచినవెనుక ఆహంసలెల్ల నిలువక సంభ్రమమున నెగిరి

పోయెను. అప్పటికింకను మతిమంతుఁడు కడపటిశాఖయం దుగలలోనుండెను. మతిమంతునిరాకఁదలంపక యతిభయమున నాయంచ లట్లుపోవుటచూచిఁబోయఁడు 'ముండపులుఁగులు నన్ను మోసపుచ్చినవి' యనియలిగి మిగిలియున్న ఆహంసనుడాసి మెడనులిమిచంపివేసెను.

చూచితిరిగదా! మతిగలపినమణిమంతుఁడు సితచ్ఛదోత్కరముచేతఁజెడినవిధము. మతియు, ధృతియులేనివెట్టివారికి మతిగలపినసుమతికిఁ బ్రమాదమువచ్చును. మతిమంతుఁడావిధమున హతుఁడయ్యెను. మిగిలినహంసలు దుఃఖాయతనములయ్యెను. ఇదియంతయు నొకనాఁటిరాత్రి కాకమునకుఁదావొసఁగినఫలము. కావున, మండూకేశ్వరా! ఈసర్పము మనయావాసముఁజేరెనేని మనకతిశయదుఃఖము కల్గును. దీనికి మననివాసమునకువచ్చుత్రోవ నెఱిఁగించునుద్దేశము మానుము. అధికకరుణామతివై యితనికి నీ వుపకారముచేయఁగడంగుచున్నావు. అట్లు చేయుటకు ముందు పాత్రాపాత్రతల నెంచిచూడుము. క్రూరులగువారు ప్రత్యుపకారముచేయఁజాలరు సరికదా మంచివారిపయి తప్పులనారోపింతురు. పూర్వము కారండవచయమునకుఁబ్రత్యుపకృతిఁజేయక వానిపయినింద మోపినకాకులకథ నెఱుఁగరా? చెప్పెద వినుఁడు.

పురాతనకాలమునందు కోసలదేశమున ధారాసనుఁడనురాజుండెను. నయధర్మపథములనువదలి ఆతఁడు ప్రజలు భయపడునట్లుచరింపఁదొడఁగెను. ఆరాజుచేయునెగ్గులు కారణముగ నాజనపదమునఁ గఱవుసంభవించెను. ఆరాష్ట్రమున

నుండుకాకితండమెల్ల నాసమయమున నొకచోటఁగూడుకొని 'మునుపటివలె నిక్కడ ముంగిళ్లయందు నెండువులుగానరావు. ఎంగిలిమెతుకులైన జనులు చల్లుటలేదు. ఇచ్చటిజనులు పూర్వమువలె బలులొసంగుటలేదు. కావున నిచ్చటివెడ మాయపుటాసలనెల్ల వేగముగవిడిచి మఱియొకచోటికరిగి నేర్చినవిధమునఁ గడుపులునిండించుకొనుటమంచిపని' యని నిర్ణయించుకొనినవి. అట్లు నిశ్చయించి కాకులుతమదేశమును విడిచి ఘోట్టకూటికై నెందేనిచనుచుండెను. అప్పుడు త్రోవలో నొకచోట కాసారములోనున్ననీరుకాకులు వానిని చూచెను. చూచి జాతిత్వమాత్రనిబద్ధమగుబాంధవమున నా నీరుకాకులు కాకులనుచేరఁబోయి యద్దినరాత్రి మచ్చట నుండఁబ్రార్థించెను. అప్పుడు వాయసము లచ్చటనిలచెను. మొదట కాకులు కాసారమందలితియ్యనీటినిగ్రోలినవి; పిమ్మట తటముననున్నఇమ్మగుచెట్లనీడల విశ్రమించినవి; అప్పుడు వారిఖగములుప్రోకలుగట్టితమముందఱఁబెట్టినచేఁప లను తిని పేరాఁకలినంతయుఁదీర్చికొన్నవి. అట్లు కాకు లద్దిన రాత్రముండి వేఁకువవేళ ప్రయాణమైనవి. అంతట నీరుకాకులు వచ్చి 'మీ రేపని కేదేశమునకుఁబోయెద' రనిప్రశ్నించినవి. దానికిఁ జిరంజీవములు 'మేమువసించుదేశమునఁ గఱవుగల్గి నది. అగుటచే మాకాహారములేకపోయినది. కావున మేము పండినభూములనువెదకికొనుచు నితరదేశములకుఁబోవు చున్నా' మనిబదులుచెప్పినవి. అందుమీఁదఁ గారండవము 'లట్లయినచో నెక్కడికో పోనేల? ఇచ్చట నిలుఁవుఁడు. ఈకొల నెన్నఁడునింకదు. ఇందు జలచరములుచాలఁగల' వనిచెప్పెను.

ఆమాటలకు వాయసములు 'మే మీఁదు వెరవులేనివారము. నీటిలో నీఁదక యామిషములు లభింపవు. అగుటచే నిచ్చట మే మేవిధమున నుదరములఁ బోషించుకొనఁగలము?' మనెను. అందు మీఁద నీటిపక్షులు 'మే మావిధ మెఱుఁగుదుము. మిమ్ముల మఱియొక చోటికిఁ బోనిచ్చుట మాకు ధర్మము కాదు. మీ రూరక కొలనిగట్టుననిలిచియుండుఁడు. వలసినపుడెల్ల వారి చరములఁ దృప్తికలుగ మీకుఁ బెట్టుచుందు'మన్నవి. సరే యని కాకు లచ్చటనిలిచినవి. జలపక్షులు క్రొవ్విన చేఁపలను బయటపడ వేయుచుండెను. వానిని మ్రింగి కాకులు సమీపమం దలిచల్లని చెట్లనీడలఁ గ్రీడించుచుండెను. మిక్కిలిబలిసి యాకాకులు చాలప్రొద్దులు సంతోషమున నచ్చటనేయుండిపోయెను. కొంతకాలమునకుఁ దమ దేశమున దుర్భిక్షము తొలఁగుట తెలిసికొని తిరిగిపోవనిశ్చయించి యాకాకులు తమలోఁదా మిట్లువిచారింపఁదొడఁగెను. 'ఈ కారండవములు మన కుప కారము చేసినవి. ఇప్పుడు మనము వీనిఁగన్ను మొఱఁగిపోవల యును. లేనిచో వీనికిఁ బ్రత్యుపకారము చేయుశక్తిమన కేది?' ఆపలుకులువిని యందుఁ గొన్నికాకు లిట్లుచెప్పినవి. 'వీనికిఁ జెప్పకుండఁబోయినచో దొంగతనమనిపించుకొనును. చెప్పి ప్రీతితో వీ రనుపఁగాఁబోయితిమేని వీరికి ముందెప్పుడైన ప్రత్యుపకారము చేయవలసియుండును. ఇవి చేసినఉపకారము నకు మన మప్పుపడిపోనేల? వీనిమీఁద నేదైననొకతప్పు నారోపించుదము. దానితో నదియెల్లఁ జెడును.' అప్పుడు 'వీరి మీఁద మోపుటకు దోస మొకటికలదా?'యని వెదకి కొఱఁతలు గనుఁగొని కాకులన్నియును జలపక్షులకడకుఁజని వానినుద్దే

శించి యిట్లుపలికెను. 'మానామము చిరజీవము. మా కొకటిలెక్కకాదు. ఇష్టమువచ్చినచోటికరుగక యిచ్చట మీమూలముననాగితిమి. ఆగి మీచేఁ బరిభవములఁబొందితిమి. నెలమీఁదపదిప్రొద్దులునిల్చినమాత్రముననే మీరు మా కెల్లప్పుడునుఎంగిలిపెట్టినారు. మీరు కిల్బిషవర్తనులు. ఎట్టివారికైనను లోకమునం దక్క అలుకలుగకుండవు. ఓడల బండ్లును, బండ్లనోడలును వచ్చుననుట మీరువినలేదా? ఇట్లు మీకుఁ జేయఁదగునా? అదియునుగాక మీరుపుచ్ఛములను మాటిమాటికి మాకుఁజూపుచు నస్వచ్ఛులయి నీటఁగ్రుంకెదు తుచ్ఛులు. అట్టిమిమ్ము మే మేమనితిట్టఁజాలుదుము? మాలో సగము మంది వ్రతనియమముగలవారు. సరసిఁగ్రుంకుచు మీరుపుచ్ఛములఁజూపఁగాఁజూచుచుఁగోఁతలుచుట్టుకొనిన నట్టివా రిచ్చటచేరినదిమొదలాహారముముట్టకున్నారు. మీ కొఱగాములుసర్వము మీ కుండునుగాక!' అనిపలికి కాకులు మిన్నుకలఁగిపోవునట్లు కావుకావనియఱచుచుఁ బూర్వదేశమునుబట్టిపోయెను. కాఁబట్టి ఉత్తముఁడు తనదయపెంపున నుపకారముచేయఁగాఁ గిల్బిషుఁడు ప్రత్యుపకారము వెదకఁడు. సరికదా పైపెచ్చు అపకారముచేయును. ఆపద కల్గించును.''

కృష్ణరూపిచెప్పఁగాఁ గప్పలరా జదియంతయువినెను. అయిన నారాజు పాముఎడల స్నేహమువిడలేదు. అప్పుడు వృకోదరుఁడనుప్రధాని తనపత్ని కిట్లుచెప్పెను.

''తులవ కాపదమూఁడినప్పుడు చెలిమైతగువాఁడు చక్కఁజేయుటయెంతయిఁ బులికి నొకవ్రమానిపోటుఁబులుఁ

గుపకారముచేసినవిధముననగును. ఆకథ యెట్లందురా? వినుఁడు.

తొల్లి యొకకాంతారమున శార్దూల మొకటియుండెను. అది యొకముసలిమృగమునుజంపి దానినెత్తురుగ్రోలి యాఁకలిబాధనలయించుకొనుటకు దానిమాంసమును భక్షించెను. అప్పుడు పెద్దపులికోఱలసందునఁ జిన్న యెముకలు గ్రుచ్చుకొనెను. పులికి నెముకలుగ్రుచ్చుకొనినబాధ దినక్రమమున హెచ్చెను. భుక్తిఁగొననేరక యాపులి నోరుతెఱచికొని చొంగకార్చుకొనుచుఁబడియుండెను. పులినిజూచి చెంత చెట్టుపయినున్నద్రుమకుట్టవిహంగము 'వ్యాఘ్రరాజా! అట్లేలకూసెదవు? నోరొకమాఱునుమూయవేమి? కాళ్లఁ జుట్టినతీఁగెలనైనను తెంపలేకున్నావు. నీ కీవిధమైనయాపద కల్గుటకుఁగారణమేమి? అక్కటా! ప్రతికూలుఁడయినచో విధాత యెంతటివారినైన నిడుమలఁబెట్టునుగదా!' అనియెను. అందుమీఁద వ్యాఘ్రము తనబాధలకుఁగలకారణమంతయుఁ జెప్పెను. విహంగ మప్పు డుదారబుద్ధితో 'నుపాయముచేత నేను నీ కీబాధఁదొలఁగించెదను. నా కేమిమేలొనరించెద' వనియడిగెను. అప్పుడు పెద్దపులి 'నెచ్చెలీ! నీవు నా కుపకారముచేసి యీబాధబోఁగొట్టెదవేని యొక్క మేలనిమితి చెప్పనేల? నిన్ను నాయాప్తసఖునిఁగఁజేకొని యేవనమున నేజంతువునుజంపినను దానిమాంసము సగము నీకిత్తును. మఱియు నీ వేహితముఁగోరినను చేయుదు'నని నమ్మపలికెను. 'అట్లయిన నీవదనమువిప్పుగఁదెఱవు' మనినియమించి విహగ మతినిపుణతతో, సాహసముతో దానినోటిలోఁజొచ్చి దంష్ట్రికలు పాద

మునఁగొనితన్ని సంధినున్నయెముకల ముక్కుననూఁదిపట్టి కదిలించి పెఱికి యధిక వేగమున వెడలివచ్చి చెట్టుకొమ్మనెక్కి యెముకలనుమిసెను. అప్పుడు పులినోటిబాధతగ్గి దినక్రమమునఁ బుండాఱిమానిపోయెను. అంతట నొకనాఁ డాపులి యొకమహామృగమునువధించి దానిమాంసమును తినుచుండెను. అప్పు డాచోటికి ద్రుమకుట్టమువచ్చి కట్టెదుటనిలిచి "మృగోత్తమ! నాభుక్తికిఁదగుమాంసము పెట్టుము. నాతో మృదువచనములుపలుకు'మనెను. అందుమీఁద శార్దూలమిట్లుపలికెను. 'నీ వెవ్వఁడవు? నీకు నేను మాంస మేల లంచము పెట్టవలయును? నీవు పక్షివి. నేను మృగపతిని. నావచనములఁ బ్రయోజనము నీ కేమి?' అందులకు ద్రుమకుట్టము 'శార్దూలపతీ! నన్నెఱుఁగవా? నీవదనకుహరములోఁ జొచ్చి దౌడలసందుననాటినశల్యములఁ బెఱికిన స్నేహితుఁడను. అట్టి నన్నుమఱవ నీకుఁ జనునా?'యనిమాఱుపలికెను. ఆమాటలకుఁ బులి నవ్వుచు ద్రుమకుట్టముతోఁ 'గాయలుడివోయినట్టి వృక్షము, పాఁడియెల్లఁగడచినధేనువు, ఏఱుగడపినవాఁడు, కార్యముతీర్చినవాఁడును అప్పుడే కాని పిదప నాదరణీయులుగారు. అది యెట్లందువా? విపినాంతరములందు బహుసత్వములఁజంపుచుఁ గృపయొక్కింతయు లేనివాఁడను నేను. అట్టి నావదనముఁ గ్రీడారతిఁజొచ్చితివి. అప్పుడు నిన్ను కోపమున మ్రింగినచో నీవు బయటికి రాఁగల్గియుందువా? మ్రింగకవిడిచి పుచ్చుటయే నీ కుపకారము. ఇంతకంటె ఉపకారమేమున్నదో యూహించుకొను'మని ప్రలాపించెను. అప్పటి కేమియుఁ జేయునదిలేక ద్రుమకుట్టము తొలఁగిపోయి యాత్మగతమున

'భూమిమీఁది ధూళి పాదాహతమైయెగసి తొక్కినవానితల పట్టుచున్నది. ఒకనిచే నలంపఁబడి వానిఁదొడరఁదలఁకినవాఁడట్టిధూళికంటె తక్కువయగు'ననితలపోసెను. పులి కేదైన కీడొనరింపఁదెంపుఁజేసికొని యూపులుఁగు సమయముకొఱకు వేచియుండెను. ఒకప్పుడు శార్దూలము కన్నుమొఱఁగియుండెను. అదికనిపెట్టి విహంగము పులికన్నుఁబొడిచి నిండిన సంతోషముతోఁ జెట్టుకొమ్మనెక్కి హాస్యప్రౌఢవాక్యముల నిట్లనియెను. 'మృగమా! వినుము. పోయినకంటికి విచారింపకుము. రెండుకన్నులునుబొడవకుండినందులకు సంతోషింపుము. ఒకకన్ను మిగిలియుండుటకు సంతసముఁజెందుట నీకుచితము.' ఇట్లుపలికి బులుఁగు నిజేచ్ఛఁజనియెను. పులికిఁగన్నుబాధ యెక్కువయ్యెను. అది యూవనమదురునట్లు వాపోవఁదొడఁగెను. తుదకుఁ గృతఘ్నత్వమునఁజనిపోయెను. కావున మహాబలులైనను ధీమంతులకెగ్గులుచేసి బలహీనులై కీడుపొందుదురు. ప్రమానిపోటుఁబులుఁగును బరిభవించి తొల్లి పులి చెడినవిధముఁజూచితిరిగదా!''

వృకోదరుఁ డిట్లుచెప్పెను. అప్పు డాభేకములనుద్దేశించి భయదర్శక మీవిధముగాఁబలికెను.

''నే నొకపుడిసెఁడుతాగినమాత్రమున నీనూతి జలమంతయుఁ దఱిగిపోవునా? నీళ్లమాత్రమునకై నాతో నేలఁ బెనగులాడెదరు? ఇంతనిష్ఠురలోభము పూనరాదు. తగుమాత్రమేకాని లోభగుణము మిక్కిలికూడదు. అతిలోభగుణమువలననేగదా మృగధూర్తుం డొకఁడు పూర్వము మృతినొందినాఁడు? ఆకథ యెట్లందురా? వినుఁడు.

విజపురప్రాంతమందలి విపినాంతరమునకుఁ బోయఁ డొకఁడు వేఁటకుఁబోయెను. అచట వాఁడు వనహస్తి నొక దానినిగనుఁగొని పుట్టనెక్కి బాణమున దానితొండము గ్రుచ్చి చంపివేసెను. వాఁ డెక్కియున్న పుట్టలోనుండి వెలువడి యింతలో పామొకటి వానిని గఱచెను. అంత వాఁడు మొలనున్న వాఁడికుఠారముతో నానాగమును వధియించెను. పిమ్మట వాఁడును నేలఁగూలిచనిపోయెను. అచ్చటికి నక్కయొక్కటి వచ్చెను. పడియున్న జంతువులనుజూచి సంతోషించి యిట్లు తలపోసెను. 'నా కీయేనుఁగుమాంస మూఁడు నెలలకుసరి పోవును. మానవకళేబరము సప్తవాసరములువచ్చును. సర్ప మొకదినమునకుఁజాలును. నేఁటి కివి యెంగిలిచేయుటయెందులకు? బోయఁడు వింటనిడినశరము లీవ్రూఁటఁగడపఁజాలవా? చాలకపోయినను ఒకనాఁటితోఁ బ్రాణముపోదు.' ఈవిధమునఁ దలఁచి యానక్క యెక్కువెట్టియున్నధనువుఁగదిసి దానికొమ్మును దనగొంతుంగ్రోలునమోచియుండఁగా గొనయమునరములుకొఱకఁదొడఁగెను. నరము లొక్కటొకటి కొఱకఁగా గొనమెల్లఁ దెవ్వి ధనువుకొమ్మెగసి నక్క కంఠము నాటి పెడతలకుదూసివచ్చినది. అప్పుడు నక్క కూసికొనుచుఁ నేలఁగూలిమరణించినది. అట్లగుటవలన లోభ మెంత మాత్రము పనికిరాదు."

పాముచెప్పిన యీపలుకు లాక్షేపించుచు అసారియను కప్ప యిట్లువచియించెను.

"లోభముకూడ దేని యతివ్యయశీలత్వముమాత్రము మేలైనదా? దుర్బుద్ధులు పెద్దటికముకొఱకుఁ దమకలిమికి

మించినవ్యయములుచేసి చెడుదురు. దురైశ్వర్యమహిమవలన నారికేళబకమనుపులుఁగుఁపాలిసినకథ మీరు వినలేదా? చెప్పెదను. వినుఁడు.

విస్తారజలములేనియొకమడుఁగుప్రక్కేవ నున్నతమగునారికేళవృక్షమొకటి గలదు. మడుఁగునందలిచేఁపలఁబట్టితినుచుఁ జీకుకొక్కెరయొకటి యాకొబ్బరిచెట్టుమీఁద వసియింపుచుండెను. అది యొకనాఁ డంబరమునఁ బదివేలుబకాదివారిపక్షులుపోవుటచూచెను. 'అల్లదే! నాకొలముసాములుపోవుచున్నా'రనితలఁచి యది వాని కడ్డముగఁ బాఱి యెక్కుడుప్రియములుకావించి 'మీ రూరకపోవుటతగదు. ఆకనిపించుభూజమున నాయావాసము. బాంధవాభిరంజనమగునట్లు మీరచ్చటికిరావలయును. అచ్చటఁ గొలనొక్కటిగలదు. ప్రశస్తరుచులతో నక్కడ నాహారములు, జలములు లభ్యమగును. ఇఁక మాటలెందుకు? కులమువారెల్లఁబోగడునట్లు విందుచేయఁగోరెద'నని ప్రార్థించెను. ఆప్రార్థనావాక్యములకు బుద్ధిమంతములగువిహంగములుకొన్ని 'మమ్మాపవలదు. నీవు గుణవంతుఁడవు. స్వకులమువారిమీఁద నీకుఁగలిగిన భక్తిప్రియములకు సంతోషమైనది' యన్నవి. అయినను నాబకము వారిమాటలువినలేదు; తనపట్టువిడలేదు. అప్పు డాపక్షులలోఁగొన్ని దానితో 'నీయాధ మనంతము. ఇందఱునిలుచుటకు నీయింటఁజోటులేదు. నీవుచెప్పినఆతోయములు, ఆహారములు మాకుఁ దెలియనివికావు. అవి యల్పమాత్రములు. ఆమడుఁగునందలిచేఁపలు నీ కొక్కనికిమాత్రము వర్షములు కురియువఱకు సరిపోవును. కావున మమ్ముపోని'మ్మనిపలికి

నవి. ఆమాటలకుఁ గొక్కెర 'బంధువులదయవలన నన్నియుఁ గలుగును. కావున మీరు వచ్చితీరవలయును. అట్లురాక నన్నుఁ ద్రోచిపోయినచో మీరెల్లఁ గనుఁగొనుచుండ నిప్పుడే ప్రాణములువిడుతు'నని మూర్ఛించెను. అప్పు డాపతత్రికోటి 'ఇతఁ డట్లనుచుండఁగాఁ గడచిపోయి మనము వృథా పాపముఁబొందనేల?'యని కొక్కెరయింటికిఁబోయెను. అట్లుపోయి మడుఁగంతయు వెరఁజాడి మందుకైనమత్స్యము లేకుండ మ్రింగి రాత్రియుండుటకిక్కడచోటుచాలదని ఆవిహగములెగిరిపోయినవి. పిమ్మటఁ గొక్కెర కొన్నిప్రొద్దులు పేరాఁకటమ్రగ్గిమరణించినది. కావున వ్యవసాయముకొలఁది, దేశవిధము, కాలము, పూర్వసంచితమగుసొమ్ము విచారింపక వ్యయముచేయునతఁడు దీనతఁజెందును. ఆయవ్యయముల క్రమము కమండలువునుజూచి తెలిసికొనవలయును. కమండలువు జలమునుగ్రహించునపుడు పెద్దవాతనుగైకొనును; వెడలించునప్పుడు సన్నముగవెలార్చును. అట్లే యాయము హెచ్చుగాను, వ్యయముతక్కువగాను ఉండవలెను.''

అసారిచెప్పిన ఈమాటలకుఁ బ్రతిగా భయదర్శక మీ విధమునవాక్రుచ్చినది.

''ఉచితలోభము కర్తవ్యము. అతిలోభ మొప్పదు. అతిలుబ్ధతవలన ధనగుప్తుఁడనువణిజునివిత్తమంతయు భూపతి పాలయినకథను మీరు వినలేదా? చెప్పెదను. అవధరింపుఁడు.

భూమికిభూషణమయిన ఉజ్జయినీనగరమున ధనగుప్తుఁడు, వర్ధమానుఁడనునిరువురువర్తకులుండిరి. వారధిక ధనప్రపూర్ణులు; స్నేహితులు. జీనపుదీవియం దినుమును,

బసిఁడియు సరికిసరియని తెలిసికొని యచ్చట వర్తకముచేయఁ దలఁచి సెట్టులిద్దఱును చెఱియొకనావయు నాయితముచేసి వాని నినుముతోనింపి పయనమయిరి. ఫేనతరంగభంగురగభీర పయోనిధిలో నావమీఁద నరుగుచుండఁగా వర్ధమానుని మహాజ్వరము తాఁకెను. అప్పుడు ధనగుప్తుఁడు వానితో 'నెచ్చెలీ! శరనిధియాత్రకు, నచ్చటిబేరసారములకు నే నొక్కఁడనేచాలుదును. నీవు తిరిగిపొమ్ము. నీబేహారము నేను సాగించి నీధనము నీకిత్తును. స్నేహితుఁడనయియుండి మఱి యొకవిధముగాఁజేయుదునా? కావున మఱలిపొమ్ము. నీవు గల్గిన సమస్తశుభములుకల్గు'నని చెప్పెను. వర్ధమానుఁ డింటికి వచ్చెను. ధనగుప్తుఁడు జీనపుదీవికిఁబోయి యినుమునకు రెం డెత్తులచొప్పున కనకముగైకొనెను. అట్లుచేకొనినసువర్ణ మును నాలుగుఓడలకెత్తించి యానందగర్వమున నింటికివచ్చు చుండెను. నావలు సముద్రమధ్యమునకువచ్చెను. అప్పు డాతఁ డిట్లుతలపోసెను. 'వర్ధమానునిఒకయోడయినుమునకు రెండు యోడలకనకము నే నెట్లియ్యఁగలను? ఈసొమ్ములో నాత నికి వీసమైననీయఁజాలను? వెనుక వర్ధమానుఁ డాయాసపడి కూర్చినతనసొమ్ములో నాకు సగభాగమిచ్చియున్నాఁడా? నే నిపు డేల నాతని కీయవలయును? ఎక్కడి చెలితనము? నా కాతఁ డెక్కడిచుట్టము? ఈసముద్రములో నిప్పుడు మునిఁగిన ఆతనిసఖ్యము నన్ను చక్కఁబెట్టఁగల్గునా?' ఈవిధముగాఁ దలఁచి ధనగుప్తుఁడు వర్ధమానునితరఫువారలనెల్లర నీటిలో పలఁద్రోయించిచంపించెను. పిమ్మట దగ్గఱ రేవునదిగి పురముఁ జేరి యచ్చట నాలుగుయోడలసువర్ణమునుబాతిపెట్టించి ఆత్మ

నివాసమునకుఁబోయి దరిద్రతాభర మచ్చుపడునట్లుండెను. అప్పుడు వర్ధమానుఁడువచ్చి యన్యోన్యసమాగమోచితము లయినమరియాదలనడపి 'నేను బీదపడితిని. నాకుఁ బెక్కు పాట్లుగల్గినవి. ఉన్నసొమ్మంతయుఁ బోఁగొట్టుకొంటిని. నీవు తిరిగియెప్పుడువత్తువాయని కనిపెట్టుకొనియున్నాను. తుదకు నీవు వచ్చినావు. నీ వేవిధమున లాభముకూర్చినావు? ఎట్లు తిరిగివచ్చితి'వని ప్రశ్నించెను. సుకృతఘస్మరుఁడయినధనగుప్తుఁ డందుమీఁద లేని దుఃఖము నటించుచు నిట్లువచించెను. 'అన్నా! యేమని చెప్పుదును. దైవమంతయుఁ బాడుచేసి నాఁడు. మున్నీరెల్లనుదాఁటి అమ్మెడుపురముఁజేరి యందొక యింటిలో నినుమంతయుఁబెట్టించితిని. చెప్పిన నమ్మవు. వినుట కసత్యముగానుండును. ఆలోహమునంతయు నెలుకలు మూఁడురాత్రులలోఁదినివేసినవి. కొండంతయినుములోపల— ఏమిచోద్యమోగాని—పాతిక యెత్తయిననుండనీయక ముండ యెలుకలు తినివేసినవి. అప్పు డక్కడనుండుటకే నాకు సిగ్గయి నది. కావున వెంటనే సముద్రముదాఁటివచ్చితిని. తెవుళ్లవలన నీవారు చనిపోయినారు. అచట రోగములువిస్తారము. తిరిగి వచ్చుసమయమునఁ జెప్పరానిబాధలుగలిగి చాలనలజడిఁ బొందితిని. మిక్కిలిపాపాత్ముఁడను. స్నేహితుఁడవగునిన్నుఁ జాలఁజెఱచితిని.' ఇట్లు వచించి ధనగుప్తుఁడు వర్ధమానుని సాగనంపెను. 'తప్పక యిది యసత్యము. వంచించి నాధనము నీతఁ డపహరించినాఁ'డని తెలిసికొని వర్ధమానుఁ డచట నేమియుఁబలుకక నిజగృహమునకుఁబోయి యిట్లుతలపోసెను. 'నమ్మనేకూడదు. ఒకవేళ మొదటనమ్మి యితరుల నాత్మ

కార్యమునకుఁబంపిన, నందు వారు మోసముచేసినచో గుఱు తెఱుఁగక వేగిరపడుటెల్ల వెఱ్ఱితనము. సొమ్ములయెడ నెవ్వ రిని నమ్మఁదగదు. నమ్మకుండిన భూమియందు జరగదు. సొమ్ముగలవారికి నర్థుల నమ్మఁగాఁ గీడైనచో నేమియనఁ గలము? తనదేహమే నిత్యముకానప్పుడు తనధనముసంగతి చెప్పుటయెందులకు? తాను, తనధనమును దైవధనములు. కావున నాధన మాదైవపుచేసినట్లెల్ల నగుచుండును. చెలి తనమునఁదన్నుఁజెఱచినతులువను బ్రియములు ప్రకటించుచుఁ, బలుకులతీపులఁజూపుచుఁ జెలిమెవర్తించి చెఱుపవలయును.' ఇట్లునిశ్చయించి వర్ధమానుఁడు ధనగుప్తునియెడ దట్టపు నెయ్యముప్రకటించుచు నొకనాఁ డాతనికుమారుని లాలన చేయుచుఁ దనయింటికినెత్తుకొనివచ్చెను. వర్ధమానుఁ డా బాలుని నెవ్వరునెఱుంగఁజాలనిచోట దాఁచెను. కొంతసేపటికి ధనగుప్తునివారువచ్చి 'బాలునిఁదెండ'నియడిగిరి. తీవ్రదుఃఖ మగ్నుఁడయినట్లునటించుచు వర్ధమానుఁడు 'అయ్యో! యేమి చెప్పుదును? నాచేతిలోనుండఁగా గ్రద్దయొకటి బిడ్డను తన్ను కొనిపోయినది. ఈసంగతి సెట్టికిఁజెప్పుటకు నాకు మొగము చెల్లకున్నది'యనిపల్కెను. ఆమాటలు వారు ధనగుప్తునకుఁ దెలిపిరి. అందుమీఁద నాతఁడు దెబ్బతిన్నపులివలెమండిపడి 'లోకములో నెప్పుడైన నిట్టిసంగతులు వినియున్నారా?' యనుచు రాజువద్దకుఁబోయి ఫిర్యాదుచేసెను. అప్పుడు రాజు వర్ధమానునిరప్పించి 'ఇంత నెఱవాదివి. ఇట్లు బొంకఁదగునా? బాలకునిగ్రద్దయెత్తుకొనిపోయెననుట యేయుగమునందైన నేదేశమునందైనఁగలదా?'యనిప్రశ్నించెను. అప్పుడు మడి

చేతులుకట్టుకొని వర్థమానుఁడు రాజున కిట్లనివిన్నవించెను. 'దేవరవా రిందునిజము పరికించితిరి. సర్వము తమరుభావ ములో నెఱుఁగఁదగును. రెండునావలయినుమునంతయు నెలు కలుతినుట భూలోకమున నెచ్చటనైనఁగలదా? నావేఁడునాధన మపహరించి సెట్టి యిట్లుచెప్పినాఁడు.' ఆవిన్నపమాలించి జనపతి 'ఇది యెట్లు?'ని ధనగుప్తునిఁజూచియడిగెను. అప్పు డాతఁడు 'అధిపా! ఈతనిదొకటియు నాదొకటియు రెండు యోడలయినుముఁదీసికొని చీనాద్వీపమునకుఁబోయితిని. కొని పోయినయినుమంతయు నితనిదురదృష్టవశమున నెలుకతం డము భక్షించెను. కాని ఇతఁడా యోడెఁడినుమునకు నోడెఁడు బంగార మపహరించితినని కల్లలాడుచున్నాఁ'డని చెప్పెను. వర్థమానుఁ డప్పు డారాజునుద్దేశించి 'రాజా! ఆమాటల నవధరింపుము. రెండుయోడలఇనుము మూషికకాండము భక్షించెననుమాట కల్లగాకుండెనేని గ్రద్ద పిల్లవానినిగొని పోవుటయుఁ గల్లకా'దనెను. ఆమాటలకు రాజునవ్వి సచివా వళిఁగనుఁగొని 'యంతటిమేటిబొంకున కిది సరిపోలు'ననెను. పిమ్మట ధనగుప్తునిఁజూచి 'యిట్టిమాట లిఁకసాగవు. ఎలుక లినుముతినునా? ఇంతటిమానిసివి. ఇట్లుపలికిన విని ప్రజలు నవ్వరా? అతనివిత్తము నిపుడయిన నాతనికి'మ్మనియాజ్ఞాపిం చెను. అప్పుడు ధనగుప్తుఁ 'డితఁడిచ్చినయినుమున కినుమే యిత్తును గాని కనకమేలాఇత్తు?'ననెను. ఆమాటలకు మండి పడి జనపతి తనవద్దఁజనవుగలలెంకలతో 'ఓరీ! కోమటి ముక్కున నీరెత్తుఁడు. మేము కోపింపకున్న వీఁ డడ్డులేక నోరికివచ్చినట్లు వదరులఁబచుచున్నాఁ'డని చెప్పెను. లెంక

లంతఁ బ్రోసికొనుచుండఁగా ధనగుప్తుఁడు 'అయ్యా! బొంకితిని. కనక మొకయోడెఁడుమాత్రముకలదు. మీయాన. నిజముగా నంతకన్న నెక్కువలేదు. అతనియర్థ మాతని కిప్పింపు'డనిపలికెను. ఈతనిమాట నిజముకాదని రాజు వచించెను. భటులింకను ధనగుప్తుని బాధపెట్టిరి. అప్పుడు ధనగుప్తుఁ డీనుమునకు రెండింతలుపసిఁడికల్గుటయుఁ, జెలికాని భటులను తాను చంపించుటయుఁ జెప్పి నాలుగుయోడలధనమును తాను బాఁతిపెట్టినస్థలము వారికిఁజూపెను. అందుమీఁద రాజునవ్వి యాధనమంతయుఁద్రవ్వి తెప్పించి వర్థమానునకొసఁగెను. వర్థమానుఁడు తనయర్థభాగము తన్నుఁజేరినఁజాలుననివిన్నవించెను. మిగిలినసగభాగమును, ధనగుప్తునియావదాస్తియు రాజుగ్రహించి యాతనిని దేశమునుండి వెడలనడిచెను. అదిమొదలు భార్య, పిల్లలు వెంటరాఁ దిరిపెమెత్తికొనుచు ధనగుప్తుఁ డిడుమలఁబడియెను. ఓడెఁడీనుమునకు రెండోడల కనకముగలిగినప్పుడు ధనగుప్తుఁ డల్పమేధత్వమున వలనుగలిగి మెలఁగనేరఁడయ్యెను. లోభగుణమున ధనగుప్తునిప్రాభవమావిధమున నడఁగిపోయెను. నామాటలు వినుఁడు. మీ లోభమును మానుఁడు. నీళ్లకై భూమిమీఁద నిట్టిలోభము వహింపరాదు.''

ఇట్లుపలికి భయదర్శకము మునుపటివలె మండూకవల్లభునిస్తుతియించెను. తరువాత నిట్లువచించెను. ''చిన్నతనమునుండియు నేను జీవహింసఁజేయనొల్లకుంటిని. అదియొక పెద్దవ్రతమని యిప్పుడు తడవ నేల? జీవహింసను జేయువారిగాలిసోఁకినచోఁ గల్మషముగఁ దలఁతును.'' ఆపలుకులువిని

అభిజ్ఞుఁడనుప్లవంగము తనపతి కిట్లనియెను. 'అతినిష్ఠ, అనాచారము, అతిశౌచము, అశౌచము, అతినింద, అతిస్తుతి అనునివి ధూర్తులవిధములు. అత్యాచారపుమాటలు, అత్యంతస్తుతులు నిజములు కావు. ప్రత్యక్షక్రూరమయినపామువచనము లేలనమ్మెదవు? దానిసాంగత్య మేలకోరెదవు? నీవీనుల నిపుడు మావాక్యములుచొరవు. తగినవారినీతివచనముల నాదరింపనివారలపయి దైవముకూడఁ గోపించును. ఇది యెంతయునిజము.' ఇట్లుపలికి అభిజ్ఞుఁడు మౌననియతుఁడయ్యెను. తక్కినవారుకూడ నూరకుండిరి. అప్పుడు పాము కప్పలరాయనిబాగడివర్ణించెను. ఆతనికి మేను పొంగెను. తత్క్షణమే కప్పలరాజు పామునకు లోనికివచ్చుటకుఁదెరువెతిఁగించెను. ఉరగ మంతటఁ గూపమునఁ బ్రవేశించి, నీళ్లుగ్రోలి, చిఱుకప్పల నెఱగొనుచుబలియుచుండెను. క్రమముగా నాపాము భయదాకారతఁ బేర్చి దర్దురములభక్షింపుచుండెను. నానాఁటికిఁ గప్పలు లయమొందుచుండెను. మండూకసేన దశాంశశేషమయ్యెను. ఇదిచూచి చుట్టుజేరి మంత్రులు, ప్రియులుతిట్టుచుండవినుచు భేకాధినాథుండు చింతఁబొందుచుఁ బాశ్చాత్తాపసంతప్తుఁడయి భుజంగముతో నిట్లనియెను. 'మండూకకులమునెల్ల మడియించితివి. మిత్రునివలెనుండి మా కిటులకీడుచేయుట నీకుఁదగునా ?' ఆ మాటలకు భుజగమునవ్వుచు 'నీప్రధానులందఱును గడుఁ బాపకర్ములు. నిన్నును నన్నుఁ బొందనీయక వీరు నయవిహీనబుద్ధులయి కల్లలుప్రేలినారు. కావున వీరిని బ్రతుకనీయరాదు. బ్రతుకనిచ్చితిమేని వీరు వక్రభాషలాడి నీకును నాకునుగలమైత్రి

హారింతు'రనిపలికి తన్ను మున్నుజోరనీయకయడ్డుపడినరాజు మంత్రులనందఱ నాతనియెదుటనే ద్రుంచివైచెను. కతిపయ దినములలో రాజునుదప్ప మిగిలినకప్పలనన్నిఁటిని దినివైచెను. అప్పుడు తనవారెల్లరుమరణింప నొంటరియై భీతస్వాంతుఁడయి కలుగులోదూరి మోమార్థముదోఁప నున్న మండూకాధిపుని జేరి పా మిట్లుపలికెను. 'నే నతి దాహమున నూతిదరిని కూపెట్టితిని. అయినను రాజ్యమదమున నన్ను వేగముగా రప్పింపకుంటివి. ఈజలముప ట్టొకమహాజగమఁట! కప్పపురుగు లందలిప్రజలఁట! ఒకకప్ప వానికెల్లను రాజఁట! ఆహా! ఇట్టినగవు లెందైనఁగలవా? నగరిలోఁజొచ్చి నీపెద్దతికము లిపుడు నాకుఁజూపెదవా?' ఇట్లు సాహసముతోఁబలికి భయ దర్శకము వాపోవుచున్న భేకాధినాథుని నాటోపముతోఁగఱచి చంపి భక్షించెను.

కావున బలవంతుఁడయినశత్రువునకు దూరముగాఁ జనవలయును. కార్యముకొఱకయి వాఁడు కలయవచ్చినను బేల్పడి బుద్ధిమంతులు వానినిగలపికొనరాదు.''అని యిట్లు సుమతియెఱిఁగించినకథ విని సుకుమారికామకరందికలు సంతో సిల్లిరి. తమసఖిని చాలఁగొనియాడిరి.

౬

సుకుమారిక ప్రసంగము

అప్పుడు సుకుమారిక నెయ్యముతో నిట్లనియెను. 'ఒక్కచోట మెలఁగెడి స్నేహమున మేఖలకు హితము చెప్పుడుద్దేశ్యము నీ వెన్నడును బెట్టుకొనవలదు. అది హితోక్తిని దెలియ నేరదు. అగుటచే దానిని చేకొనఁజాలదు. వివేకములేని వారికి హితముపదేశించుటయును, వారితోఁ జెలిమిచేయుటయును నీతిపరులకుఁదగదు. విహగము కపిసహవాసమునఁ బొందినఆపద మీరు వినలేదా? ఆకథ చెప్పెదను. వినుఁడు.

ఒకయడవిలో నొకచెట్టుమీఁద నొకసూచీముఖము, నొకవానరము నెయ్యముగలిగియుండెను. ఇట్లుండ నొక నాఁటిరాత్రి మిన్నెల్ల నీలమేఘచ్ఛన్నమై యొకపెద్దవానగురిసెను. పిమ్మట నీదరగాలియు, సన్నపుఁజినుకులు నెడతెగకయుండెను. విపినచరములకు బాధమెండయ్యెను. మట్టినద్దిన మిడుఁగుఱుఁబురువు వెన్ను దీపముగాఁగ నాసమయమున గిజిగాఁడు తడయనితనగూటిలోఁ బ్రియదారతో సుఖముననుండెను. అట్లుండి యాపక్షి తనస్నేహితుఁడగువానరము చలిచే వణఁకుచుండుటచూచెను. అందుల కది వగచి నీడద్వారమునకుఁజనుదెంచి యతనితో నిట్లనిపలికినది. 'ఉడుగక యొక్కటే వరుసని వానకువడఁకుచున్నావు. రాత్రి యుగమువలెనున్నది.

ఎప్పుడు తెల్లవాఱును? నీబాధ యెట్లుతొలఁగును? చూచుచు నెట్లూరకుందును? నిన్ను రమ్మనుటకు నాగూటిలోఁ జోటు లేదు. నాయిల్లు మిక్కిలిసన్నము. ఓకపివర! పెక్కుమాటలాడెడిదేమి? ఇట్టిపక్షిజన్మమునొందినపుడే నాపౌరుష మడఁగిపోయినది. తనగృహమున స్నేహితులెల్లరు నభీష్టవస్తువులన్నియుఁబొంది మచ్చికహెచ్చునట్లుగాఁ జరింపఁజేయలేక పోయినందులకు సజ్జనుఁడు వెచ్చనియూర్పునించికొని, విన్నదనమునుబొంది విచారించును. అట్టివిచార మాతనికి మఱి యెట్టిదుర్దశచేతనుగల్గదు. సుజనుఁడు భూమిమీఁదఁ దనవారికయిన యాపదలనెఱుఁగకయుండఁజాలఁడు; ఎఱిఁగి యూరకుండఁజాలఁడు; చూడకుండనుండలేఁడు; చూచిసహింపలేఁడు.' ఇట్లు తగుమాటలాడి పక్షి చెలికానిస్థితికి మిక్కిలి విచారించినది. మఱియు నిట్లుపలికినది. 'కాలుసేతులులేని వాఁడవుగావు. ఉండఁదగిన యాలయము మున్ను జేసికొనని పాపమున నీయట్టివాఁ డీనడిరాత్రి నిట్టిపాట్లు పడవలసివచ్చినది.' పక్షిచెప్పిన యీహితవచనములు చేకొనఁజాలక వెంగలికోఁతి 'వీఁ డిరవున భార్యయుఁ దాను నుండి నన్నొక లుబ్ధునిఁగాఁదలఁచి ప్రేలఁదొడఁగినాఁడు. ఇట్టికుటిలుఁడు మఱి యొకఁడుగలఁడా? తనకఁట! ఇల్లున్నదఁట! తానుదారయఁట! నాకఁట! ఇల్లులేదఁట! స్నేహమున నీపులుఁగు గడుఁగ్రొవ్వియున్నది. దీనిమద మడఁచెద'ననుచుఁ బక్షి గూడుగలచెట్టుకొమ్మ ఫెళ్లునవిఱచి చేరువనున్న బల్వలోదకమునఁ బడవైచెను. అప్పు డాపక్షి నీళ్ళంబడితడిసినరెక్క

లతో భయమునఁగూయుచున్నప్రాణేశ్వరి నుడిపి తెచ్చుకొని మఱియొకచోటికిఁ గొంపోయి సుఖముగానుండెను.

కావున వివేకహీనులత్రోవనుబోరాదు. బుద్ధిమంతుల కేని వారితోడి చెలిమి యేవిధముననైన నాపదగల్గింపక మానదు. ఉపాయముచేత నేదయినఁజేయ వేచియుండుట, తప్పులనుబురిగొలుపుట, మర్మాంతరపరిహాసముచేయుట— ఇవి దుష్టసఖులగుణములు.'' అని సుకుమారిక యెఱింగించిన కథ విని మిగిలినసఖులిరువురు నామెను మిక్కిలిగొనియాడిరి.

౭

మకరందికవచనము

అప్పుడు మకరందిక యిట్లనియెను. "అరసిచూచితిమేని కుజనులు చెలిమియొనర్చినఁ గుమ్మరిపురుగులవిధమున నుండును. నీతిపరులు మిత్రులకు సొమ్మిత్తురు. అవసరమైనచోఁ దమప్రాణములఁగూడనర్పింతురు. బుద్ధిమాలినదగుటచే నొకకపి దనకుహితుఁడైనను భూపాలునొకని జంపెను. వివేకియగుటచే నొకదొంగ శత్రుఁడయినను విప్రునొకనిగాచెను. విమతినెయ్యముకంటె సుమతిపగ మేలు. ఆకథయెట్లందురా? చెప్పెదను. వినుఁడు.

మందరపురియం దొకరాజకుమారుఁడుగలఁడు. ఆతెడు కిరాతవృత్తినవలంబించెను. బుద్ధిమంతుల నాతఁడు దరికిఁజేరనీయఁడు. శైశవమునం దాతనికి నక్షరాభ్యాసమే కాలేదు. గర్వోద్ధతచాపలమున నారాజకుమారుఁడు దుర్వర్తనుఁడయి యుండెను. ఆతనివలనసమస్తకష్టములఁబొంది యాతనిమంత్రులు బహులదుఃఖాన్వితులయి ఆత్మగతమున 'అక్షరజ్ఞుఁడుగానియతనికి శాస్త్రపురాణాగమాదులురావు. గ్రంథాధిగమశక్తిగలుగక శుద్ధవివేకములేదు. వివేకశుద్ధిలేక కర్తవ్యకర్మమెఱుఁగఁడు. కర్తవ్యమెఱుఁగకచేయుక్రియలవలన నరుఁడు తీరనికిల్బిషములఁబొందును. కిల్బిషములఁబొందినవాఁడు నరకకూపమునఁద్రెళ్లును. నరకవాసి పేదనరుఁడగును. పేదయై

కడుపుకొఱకుఁబాతకములుచేసి రౌరవమునఁగూలును. తిరిగి పేదయైపుట్టును. ఇట్టియాపదకెల్లమూలము చదువులేమి.' అనిచింతించుచుండిరి. ఆరాజకుమారుఁడును నెలుకవేఁటల పేర నేగి పట్టణములోనిప్రజలయిండ్లు కూలఁద్రవ్వఁబంపును; డేగలకుఁ దొండలనేయఁబోయి ద్రాక్షామంటపములుగాసి చేయును; కోడిపోరులపేర వాడలఁదిరుగుచుఁ బోడఁగన్నకడ వలఁబొలియవైచును; వేఁటకుక్కలఁదెచ్చివిడిచి మందలలోని మేఁకలకుసిక్కొల్పి మెచ్చియార్చును; కాలకింకరులవంటిభటులతోఁగూడి మదమున వెడఁగుఁదనము, ప్రల్లదమును వేనవేలుచేయుచుండెను. ఉరులు, బోనులు, గూళ్ళు, గాలిపడగలు, పరుసనిచెయ్దములు, భటులనుబాడిపించుట—ఇట్టిసరభసములేకాని యాతని కితరములుపనికిరావు. ఆనరపతికుమారుఁడొకవానరపోతమునుదెచ్చి వాత్సల్యముతోఁ బెంచుచుండెను. దానికి ఆయుధవిద్యనేర్పించెను. అది క్రమముగాఁబెరిగి పెద్దదికాఁగాఁ గంచుకముదొడిగి, కత్తినిచ్చి రాజు దానిని తనకుఁగావలియుంచుకొనెను. ఒకనాఁ డారాజు మందిరోద్యానమునకు స్త్రీజనములతోఁబోయి విహారమునసల్పెను. పిమ్మట నొడలు నిద్రాలసముకాఁగా వారినందఱ నక్కడక్కడవసియింపుఁడనిపంచెను; వనచర మొక్కటితోడురాఁబోయి పరిమళమృదుసితపవనమునకునెలవైనగురివెందపందిరినీడల గుజ్జుసెజ్జఁబరుండెను; 'నన్ను డాయవచ్చినజీవులనుఖండింపు'మని వానరముతోఁజెప్పి రాజు నిద్రించెను. కోఁతి పనివూని భూపతినిగాచియుండెను. రాజుకంఠమునవ్రేలాడుచున్నపూలదండతావికి భ్రమర మొకటి యాసమయమునం దక్కడకువచ్చెను.

దానిఁగని వ్యగ్రకోపమునఁ గోఁతి ఖడ్గమువిసరెను. తేఁటితోఁ బాటు ధరణీకాంతునికంఠముకూడ రెండయ్యెను. అవివేకుఁ డయినపతిచేష్టలు చేటుఁదేకుండునా ?

ఇఁక వివేకియైనచోరుఁడు శత్రుఁడయినవిప్రునిగాచిన విధము చెప్పెదను. వినుఁడు.

నందినీనామనగరమున బంధుకుఁడని యెడు నొక బ్రాహ్మణుఁడుగలఁడు. అతఁడు మొదటధనవంతుఁడే. కాని యవిలంఘ్యమయినదైవఘటనమున నాతనికిఁ బేదఱికము వచ్చెను. అతనిపుత్రులు, పాపము! పిన్నవారు. కటిబద్ధ మయినమాసినచింపిపాత, జడలుగట్టినపింగళకేశములు, దీన మయిన యాననము, ఒడ్డాణమునకుమాఱురజ్జువలయము గలిగి దుఃఖవ్యాపినియైయున్న తన గేహినిని ఉత్కటభాష్పాక్షుఁడయిచూచి బంధుకుఁ డాత్మగతమున నిట్లుతలపోసెను. 'ఈదారిద్ర్య మొక శార్దూలమువలెనున్నది. బలవద్దైన్యమే ఈపెద్దపులివక్త్రగహ్వరము. పలుతావులనుండి తెచ్చిన యప్పులే దీనిమేనిచాఱలు. బాలరుదితమే దీనిబొబ్బరింతలు. అరణ్యమువంటియీదుర్నిలయములో నీదారిద్ర్యశార్దూలము భయంకరముగఁజరించుచున్నది. లావుకలిమిని దీనిని వెడలించుటశక్యముగాదు. అయినను దీనిని బాపఁదగుయత్నముఁజేసెదను. చిత్రవర్ణినగరములో నాతమ్ముఁడు విపులుఁడున్నాఁడు. అతఁడు గుణగరిష్ఠుఁడు; పూర్ణధనుఁడు. నే నీవిధమున బీదనయియున్నసంగతి తెలిపితినేని వాఁడు విచారించి కొంత ధనమొసఁగును. ఆధనమునుగొనివచ్చి యిచ్చుట కర్షకుఁడ

నయ్యెదను. ఈలోకమున జీవయాత్రగడుపువారు నాలుగు పాళ్లుగనున్నారు. భిక్షుకులు, సోమకులు నం దొకపాలు. విద్యోపజీవికులును, సేవావృత్తివలనబ్రదికెడువారును మఱి యొకపాలు. వ్యవహారమాడెడువారును, తస్కరులును మఱి యొకపాలు. కర్షకు లొకపాలు. మొదటిమూఁడుపాళ్లవారును నాలగవపాలివారిని అనఁగాఁ గర్షకులను అనవరతము నపహరించుచుందురు. అట్లపహరించియు వారు కాలక్రమమున నశింతురు. అపహృతమైనకొలఁదియుఁ గృషి వృద్ధినందుచుండును. కావునఁ దగినరాజుగలిగినచో వ్యవసాయజీవనమువంటి యుత్తమజీవనము మఱియొకటిలేదు.' ఇట్లుతలఁచి యాతఁడు ప్రయాణమయిపోయి కతిపయదినముల కనుజునిపురిఁ జేరెను. మున్ను బేదయైనలిగినదానికంటె పథశ్రమమునమిగులఁగృశమైనశరీరముతో నాతఁ డనుజాగారమును జేరవచ్చెను. విపులుఁడల్లంతదూరమున నగ్రజునిగని సందేహించి గమనరేఖవలనఁ బోల్చెను. బంధుకుఁ డపుడు తమ్ముని డగ్గుత్తికతో దీవించి కౌఁగలించుకొనెను. పిమ్మట విపులుఁడు భక్తిప్రమోదములతో నగ్రజునకుఁ దగునుపచారములుసల్పెను. అన్న విపన్నుఁడగుట తెలిసికొని యాతఁడు మిక్కిలిదుఃఖితుఁడయ్యెను; అన్న నిష్టదేవతగాఁగొలుచుచుండెను. ఇట్లొకమాసము గడచెను. పిమ్మట బంధుకుఁడు తమ్మునితో నొకనాఁటిరాత్రి 'రేపు అవశ్యముగా నన్నుఁ బయనముచేయవలయు'నని నిర్బంధించి పలికెను. అప్పు డర్ధరాత్రిసమయమున నావిపులుఁడు తన యంగణమున సాంద్రమాధవీలతాచ్ఛన్నమగుచూతకుజము క్రిందికిఁ బూర్వజుని దోడ్కొనిపోయి ప్రయాణవిషయము

ప్రస్తావించి 'కనకముఁగొనిపోవుట మిక్కిలిభారము. పైఁగా దొంగలవలనిభయముగలదు. కావున నేను మీ కనేకనిష్కసహస్రమూల్యమగునొక్కమాణిక్య మిచ్చెదను. అది మ్రింగి మీరు ప్రభాతకాలమున జీర్ణమలినాంబరముల ధరియించి యరుగుఁ'డనిచెప్పెను. పిమ్మట వారు పోయి నిద్రించిరి. వారిమాటలన్నియు దగ్గఱ చెట్టుమీఁదనున్న చోరుఁడొకఁడు విని ప్రమోదముతో నిట్లుతలంచెను. 'కన్నము పెట్టిన కంచము, చీర మొదలయినవి మాత్రమే యబ్బును. ఆయబ్బుటయైనను ప్రమాదసహితము. ఈనాఁడు నాకెంతో లాభముగల్గినది. ఇఁకఁ గన్నపువేఁటప్రయత్నము విరమించెదను. తెల్లవాఱుజామున నీవి పునితోఁబోయి వీనిని చంపి మణినిగైకొని ధన్యుఁడనయ్యెదను.' ఇట్లు నిశ్చయించి వాఁడు వెడలిపోయి ప్రభాతమయినతోడనే పయనమయిపోవు బ్రాహ్మణుని వెంబడించెను. సాధునివలె బ్రాహ్మణునితోడ సముచితభాషలాడుచు నాదొంగ తాను చేయుపనికి వీలు కనిపెట్టుచుండెను. ముందటియడవిలో విప్రునిజంప వాఁడుద్యమించియుండెను. కాని వారడవిదగ్గఱకు వచ్చునంతలో దొంగలగుంపొకటి వచ్చెను. ఆదొంగలు వారినిరువుర బంధించి బాధింపఁజొచ్చిరి. 'మేము దరిద్రుల'మని వారిరువురును గోలపెట్టిరి. అప్పుడు దొంగలు 'వీరిశరీరముల కీకోకలు తగినవి కావు. ఇవి తప్పక కపటవేషములు. వీరిమాయలకుఁ దగిన యుపాయము మనకు లేదా? వీరిపొట్టలు చీరుద'మనిరి. అనఁగా నాగుంపులో ముఖ్యులగువారు కొందఱు 'ముందొకనికడుపుఁజీరుదము. అందులో పసిఁడిలేకున్న రెండవ

వానిని విడిచిపుత్తము. పసిఁడియున్నచో రెండవవానిపొట్టఁ గూడఁజీరుద'మని కార్యనిశ్చయముచేసి పలికిరి. ఇరువురిలోపల నొకని వధింప దొంగ లుద్యుక్తులుకాఁగా చోరుఁడు తనమనమునని ట్లుతలంచెను. 'అవురా! నే నేమితలఁచివచ్చిన దైవము తా నేమితలఁచెను? తా నొకటితలఁచిన దైవము మఱియొకటితలఁచుననుమాట తథ్యమయినది. పావనుఁడయిన బ్రాహ్మణుఁడనిచింతింపక యకారణముగ నీతనినిజంపఁదలఁచితిని. నేను పాపాత్ముఁడను. నాకర్మ మిట్లుండఁగా నాతలఁపు లెట్లు నెఱవేరును? ఉత్తమవంశజుఁడు, అతిధార్మికుఁడు, ఎవరికిని గీడుచేయనివాఁడునైన పురుషావతంసమునకు నిష్కారణముగ నెగ్గొనరింపఁజూచినదురాత్ములకుఁ జేటుఁదప్పునా? దైవముకన్నులు పుట్టుఁజీకులా?—ముం దితనికడుపుబ్రచ్చినచో దొంగల కందు రత్నముఁదొరకును. అప్పుడు నాకడుపుకూడ బ్రత్తురు. నాకడుపే ముందు చీరుదురేని అందు కనకమును గానక ఈవిప్రుని విడిచిపుచ్చెదరు. నా కెటులయిన మరణము తప్పదు. కావున నిఁక బహుచింతనములఁ బనిఁదే మి? ఈతనిని రక్షించెదను. ఈబ్రాహ్మణునిబ్రాణముఁగొనఁదలఁచిన నా పాపము ఈతనిబ్రాణముఁగాచి యితనికి నాబ్రాణ మీయకున్న నెట్లుపాయును?' ఇట్లు కృతనిశ్చయుఁడయి వాఁడు తనకడుపు ముందు చీల్చుఁడని చోరుల వేఁడుకొనియెను. ఆప్రార్థన మంగీకరించి యాచోరులు తొలుత వానికడుపుబ్రచ్చి యం దేమియుఁగానక 'వృథాఁగా వీనినికూడఁ జంపనేల?'యని విప్రుని విడిచిపుచ్చిరి. అట్లాచోరులచే విడువఁబడి బ్రాహ్మణుఁడు దారాసుతాదులఁ గలసికొని సుఖముగా నుండెను.

వివేకవంతుఁడగుచోరుఁడు స్వర్గమునకుఁ బోయి ధన్యుఁడయ్యెను. అవివేకుల చరిత్ర మాకోఁతిచరిత్రమువంటిది. వివేకులచరిత్ర మీఁదొంగకథవంటిది. ఆపదలకు దూరమైయుండఁదలఁచినవారు సవివేకులసంగతినుండవలయును; వివేకహీనుల విడనాడవలయును.''

ఇట్లు మకరందిక యెఱింగించెను. సుమతి, సుకుమారిక లామెను గొనియాడిరి. ఇట్లు కొంతతడవు సుఖగోష్ఠియొనరించి యాపరిచారికలు మువ్వురును సముచితవ్యాపారములకుఁ జనిరి.

౮

మృగాంకావళీసందర్శనము

రత్నసుందరీదేవి కినుకతో నిజనివాసమునకుం బోవుట చేత కేయూరబాహుని కుల్లమునం దాపముగల్గెను. పరిహాస భాషావిన్యాసముచే నెట్లో దినముగడిపి చారాయణుండు వెడలిపోయెను. సాయంకాలసంధ్యావందనము మొదలయిన కృత్యముల సల్పి రాజు నిద్రావాసమునకుం బోయెను. అచ్చట నుండి రాజు దేవికొఱకు నేర్పుగలయట్టి ప్రియదూతికలం బంపెను. కాని దేవి రాలేదు. అగుటచే రాజు వెచ్చనియూర్పులునించుచు, వేదనబొందుచుం, గన్నులమోడ్చుచు, సెజ్జపయిం దనువుం జేర్చియుండెను.

ఇంతకుముందుగానే కళావతి మంత్రిభాగురాయణుని కడకుంబోయి రత్నసుందరీదేవి యుర్వీశునిపయిం దప్పులువెట్టి రాత్రిపడుకకు రాకుండుట తెలియంజెప్పెను. అంత భాగురాయణుం డతిప్రీతితోడ కళావతిని మంచిపసదనమునం దృప్తిపఱచి లాటేశ్వరునిపుత్రికనలంకరించి యచ్చటకుం దీసికొనిపోవునట్లువలయుబుద్ధులుచెప్పి వీడ్కొల్పెను. చెలికత్తెయై మెలంగుచు మృగాంకావళిని మున్నె యెఱింగినది కావున కళావతి ఆమెను నెయ్యమునం దోడ్కొనిపోయెను. వారు రాజమందిరోద్యానముననిర్మింపంబడినవసుధావల్లభునిశయనాగారమునందుం బ్రవేశించిరి. ఆమందిరము భాగురాయణుని

యా దేశమున యంత్రవిశేషములతో నిర్మింపఁబడినది. ఆ శయనగృహస్తంభకుడ్యములలోని యంత్రకీలములఁ ద్రొలఁగించు వెరవును, కదియించునుపాయమును; ఆనికేతమునకుఁగల ప్రవేశనిర్గమస్థానములును; అందు సంచరించువిధములు నింతకుముందే కళావతి మంత్రివలన తెలిసికొనియుండుటచే నామె మృగాంకావళితోఁగూడ నయ్యంత్రమున నాకుడ్యము లోపలనొచ్చి యొక స్తంభమువద్దకుఁజని యిట్లనియెను.

"ఇది మహారాజునిద్రాగారము. ఇందు నిద్రించుచున్నవాఁడు కేయూరబాహుమహేశ్వరుఁడు. నిన్నీస్తంభముపార్శ్వమున వెలువరించెదను. నీ వచ్చట మహీనాథుఁడు నిద్రమేల్కొనువఱకు నిలిచియుండుము. ఆతఁడు తెలివొంది నిన్నవలోకించును. అప్పుడు నీ వభీష్టముసిద్ధించుకొఱకు నీమనమున నతనిఁ బ్రసవశరాసనుఁగాఁదలఁచి నిన్ను రతీదేవిగా నిరూపించుకొని కంఠముననున్న యీతారహార మునుదీసి నమస్కృతవచనపూర్వకముగ నతని మెడలో వేయుము. ఆతఁడు నీకరగ్రహముచేయఁగోరెనేని 'రత్నసుందరికి వెఱతు'వనిపలికి తప్పించుకొని యతిత్వరితగతినేతెంచి యిందుఁ బ్రవేశింపుము." ఇట్లు తెలియఁజెప్పి కళావతి మృగాంకావళిని సదనాభ్యంతరముఁబొంద వెలువరించెను.

తనదేవితో నెయ్యపుటలుకఁబూని యేకతముగా నిద్రించుచున్న కేయూరబాహుని మృగాంకావళి చూచెను. అతఁడు ప్రద్యుమ్నకుమారునివలె నొప్పుచుండెను. ఆరాజశేఖరునిసౌందర్యమునుగూర్చి యామె యింతకుముందు విని యున్నది. ఆవినుకలికూర్మిని గీలుకొనినవేడుక యాశలు

పుట్టింపఁగా నానరేంద్రకన్యక నిద్రితుఁడయియున్న భూపతిని తెప్పవేయకకనుఁగొనుచుండెను. అంతలో మెలకువవచ్చి ధరణీతలేశ్వరుఁడు కన్నుఁదోయియరవిచ్చెను. అప్పు డాతఁడు లాటవసుధాధిపునిపుత్రికను జూచి 'రత్నసుందరివచ్చెఁ గాఁబోలు' ననితలఁచెను. కాని నిదానించిచూడఁగా నామె కాకపోయెను. అందుల కాతనిచిత్తమునం దాశ్చర్యము సందేహము సందడిగొనెను. ప్రకటితదేహదీప్తి, విభాసితభూషణదత్తధీధితి గలిగి చంద్రరేఖవలెనొప్పుచున్న యామె నాతఁడు గాంచుచుండెను. వారిచూపులు వియ్యమందెను. ఆసమయమున నారాజకన్యక యసదృశతారమౌక్తికసమంచితనాయకరత్నమయి, సమంజసరుచిపుంజమయి తనకంఠమునవెలుఁగు హారమునుదీసి ప్రియమునఁజేరి 'నమఃప్రసవశరాసనాయ' యనిపలుకుచు భూపతికంఠమున వైచెను. ఆమహీకాంతుఁడామెవిలాసమునకుఁజొక్కి, సజ్జడిగి, ఆమెనుసమీపించి 'అతివా! నీ వెవ్వరిదానవు? నీకుఁ బేరెయ్యది? ఇచ్చటకు నిన్నెవ్వతెతెచ్చెను? ఇది యంతయు నేర్పడఁజెప్పి నన్నేలుకొను' మనెను. పిమ్మట వసుధేశ్వరుఁ డతివహస్తముపట్టెను. అప్పుడు మృగాంకావళి ధైర్యముద్రవ్వోడుకన్నులతో రాజునదల్చెను; చేయిపట్టు వదల్చుకొనెను; 'రాజా! నీవు రత్నసుందరి కోడుదువు. మ మ్మేలపట్టెదవు? తొలఁగిపొ'మ్మనుచుఁ గంబముసొచ్చి జంత్రమునుగదియఁదిగిచి యబ్జవదన యదృశ్యమయినట్లు వెడలిపోయెను.

అంతఁ బ్రత్యూషమయ్యెను. లెక్కించుటకు సులభమయి యాకాశమునఁ జుక్కలు ప్రాంతముత్తియములపగిది

నుండెను. ఉదయాచలముమీఁద నప్పు డొదవెడుకెంజాయ మాణిక్యవేదితో మచ్చరింపుచుండెను. అమృతభానుఁడుం కాంతిఁగోల్పోయి యాకాశనదిఁ గ్రేవను మునియంచవలె నుండెను. గృహములందు దీపవితతి వెలవెలవాఱుచుండెను. నలిన ములు కుముదముల నవ్వుచుండెను. నలుదిక్కులు తెలివొందుచుండెను. జలజవనమునకుఁ గూర్మిచెలికాఁడు; చుక్కలపాలి దాడికాఁడు; త్రిజగములచేత మ్రొక్కులుగొను వాఁడు; వేదములు మొలచినపాదు; యోగులకు మోక్షము వాకిలి; ప్రాణికోటికి వెలుఁగు— అయిన సూర్యభగవానుఁడు తూర్పునఁదోఁచెను. అప్పుడు ప్రాతఃకాలకృత్యములఁ ద్వరితముగఁదీర్చి కేయూరబాహునాథుఁ డొంటరిగఁ గూర్చుండియుండెను. అంతలో భయభక్తిసమేతముగ జయ వెట్టుచుఁ బ్రియసఖుఁడగు చారాయణుఁడు వచ్చెను. అతనిఁ జూచి నరపతి యిట్లుపలికెను.

“చారాయణుఁడా! ఏమిచెప్పుదును? ఈరాత్రి తెల్లవాఱుజామున మున్ను జను లెవ్వరును నెక్కడను గానని యొకచోద్యముగంటిని. నిజము. చెప్పెదవినుము. ఎలనాఁగ యొకతె నాసుప్తిమందిరమున కేకతమున వచ్చినది. అట్టి రూపమహిమ మానవాంగనల కసదృశము. ఆమె చైతన్య మొందిన చక్కనిచిత్రము; చిఱునవ్వుమరగిన చిగురుబొమ్మ; నడుపాడ నేర్చిన నవకంపునునుదీఁగ; మురిపెముఁబూనిన చికులయొత్తు; వంకవాయఁబెట్టివచ్చిన క్రొన్నెల; పలుకభ్యసించిన పసిఁడిప్రతిమ; నిలుకడవడసిన తొలుకారుమెఱుఁగు. అట్టి లావణ్యవతి శయనతలముననున్న నన్నుఁ గదియఁజను

దెంచి తనకంఠమున వెలుఁగు నొక్కయుజ్జ్వలతరహారవల్లి పువ్వులవైచినట్లు నామెడలోనుంచెను. ఆయవసరమున నే నామె పుట్టుపూర్వోత్తరములు తెలిసికొనఁగోరి యామెపాణి సరోరుహము పట్టితిని. 'రత్నసుందరికి వెఱతు'వని కోమల ముగఁబలికి కన్నులనదల్చుచుఁ దనహస్తమునువదల్చుకొని యామె మాయమయినది. అట్లుపోవుచు నాసుందరి నామన మును హరించుకొనిపోయినది. వెంటనంటితినిగాని యామె యత్యాశ్చర్యకరముగా నదృశ్యమయినది. వయస్యోత్తమ! యప్పటినుండియు నాచిత్తము సందియపుఁజీఁకటినిబడియున్నది. ఇది కలయా? నిక్కమా? లేక యిది కల్లనిజముల యొక్క భావమా? యిది నిజముగాఁ గలయేయయినచో నీకంఠహార ముండుటెట్లు? ఒకవేళ నిది నిజమేయయినచో నావెడద వాలుగన్నులసుందరి యేది?"

ఇట్లు వికారభ్రాంతపూర్ణస్వాంతుఁడయిన భూపతిని జూచి రత్నసుందరీసౌభాగ్యగర్వాపహరణక్రియాచింతైకపరా యణుఁడగు చారాయణుఁడు సంతసించెను. పిమ్మట నాతఁడు "రాజునకు రత్నసుందరిపయినిలిచినమనము కొంతవఱకుఁ జలించినది. ఇంక నీతనిమనము మఱియొకమానిని దెస మరలు నట్లుఘటింతు"ననితలఁచి వయస్యునితో నిట్లనియెను. "జగతీ నాయకా! యింత యేమిటికి? నీసౌందర్యజాలమునఁజిక్కినది దేవకాంతయైనఁ దిరిగిరాకుండుటకు ధైర్యముచాలదు. ఇందుకు సందియము లేదు. నామాట నమ్ముము. ఆమగువను నీకుఁ జూపి ఆమెసంబంధము నీకు సులభముగా సంధించెదను."

౯

చారాయణుని ప్రస్తావము

ఇట్లిచ్చట నీవిధమునఁ జెల్లుచుండ నట రత్నసుందరి మేఖలకుఁ బ్రియమును చేయనుద్దేశించియు రాజు చారాయణ ద్వితీయుండయియుండుట విని విదూషకునిమీఁదికోపమున నటువోవక సపరివారయై నిజనివాసమునందే యుండెను. ఆదేవియాగ్రహము అనుగ్రహముగా సంతసించుచు నిచట భూవల్లభుండు నిజసఖునితో మందిరారామమునకుఁ బోయెను.

అది వసంతకాలము. చిగిర్చిన చెట్లు, పుష్పించిన భూజములు, ముసిరెడు తుమ్మెదలు, వీఁచెడు చల్లగాలి, పాడెడు కోకిలలు, పలికెడు చిలుకలుగలిగి యామందిరారామ మాతనికి మఱింత తాపముగల్గించెను. అగుటచే నాతఁ డందు విహరింపఁజాలక యొకరమణీయలతామందిరము చొచ్చెను. అందలిచంద్రకాంతవేదిమీఁదఁ దనువువైచి పొరలుచునుండి కొంతసేపటికి లేచి కూర్చుండి తనకంఠమునం దాకాంత యున్నిడిన ముక్తాహారమునుగ్రహించి పరిపరి విధములఁజింతింపుచు వికారములకు లోనయ్యెను. అప్పు డాతని నక్కడనుండి గొనిపోవఁదలఁచి చారాయణుఁడు "వయస్యా! వనవిహార మిఁకఁ జాలును. ద్యూతక్రీడ యొన రింతము. నిజనివాసమునకు విజయముచేయు"మనెను. ఇట్లు చెప్పి రాజును దోడ్కొని చనెను. అచ్చట నాతనికి రసాంత

రముపుట్ట వినోదములు, నీతిగర్భితములగు కథావిశేషములును వినిపింపఁదలఁచి చారాయణుఁ డిట్లు చెప్పెను.

"రాజా! చూచితివా? రత్నసుందరీదేవి మేఖల నెల్లప్పుడును జాలమన్నించును. అందులకు మత్సరముపూని నయవిధిజ్ఞయగు కళావతి నన్నుఁబంచి దానిని భంగపెట్టించెను. మతిమంతులు నిజశత్రువుల నేవిధముననైన నితరులసహాయముఁగొనియయినఁ జెఱతురు. బుద్ధిబలమునఁ జిలుకయొకటి తన పిల్లలఁ జంపనెంచిన కిరాతుని మృతునిఁజేసినవిధము వినలేదా?" ఆపలుకులు విని "అది యెట్లు" అని మహీనాయకుఁ డడిగెను. అందుమీఁద చారాయణుఁ డిట్లు చెప్పఁదొడఁగెను.

"ఒక పెనుగానలో నొక మహోన్నతభూజమునందుఁ జిలుకయొకటి ఱెక్కలురాని బాలశాబకములఁ బ్రోచికొనుచునుండెను. చిలుకయున్నతరువువద్ద చిక్కని వెలగమ్రానొకటి గలదు. ఆ వెలగచెట్టుకోటరమున గరళోల్బణుఁడయిన ఫణినాయకుఁడొకఁడు జీవించుచుండెను. ఇట్లుండ నచ్చటి కొకనాఁడు బోయఁడొకఁడువచ్చెను. వాఁడు మున్నొకసారి చిలుకపిల్లలఁగొనిపోయెను. మఱల నిప్పుడు వాఁడు భూరుహ మల్లన నెక్కి పిల్లలఁబట్టుచుండెను. అప్పుడాపిల్లలు చంచులు దెఱచుచు నఱవఁదొడఁగెను. అయినను వాని కించుకయయినఁ గృపజనింపలేదు. అదిచూచి శోకించుచు, రోధించుచుఁ, బలవించుచుఁ జిలుక వెలఁది యాతని కిటులనియెను. 'అన్నన్నా! యివియేగాని నీకుఁబట్ట నితర బతుకులు లేవా? కన్నులు తెఱవనివి. వీనినితిన్న చవిఁగలదా? నాజీవముల

నేలఁగొందువు? విడువుము. శిశువులను జంపఁదగునా?' ఆమాటలకు బోయఁ డిట్లుబదులుచెప్పెను. 'నీవెందుల కడలెదవు? నీపిల్లలను జంపను. మాంసము నాకు దుర్లభము కాదు. వీనిని దీసికొనివెళ్లి వెలవెట్టువారి కమ్ముదును. కొని వారు వీనిని బెంచెదరు. కాని యెట్టిపీడయుఁ జేయరు. నామాట నమ్ముము.' అప్పుడు చిలుక యిట్లుపలికెను. 'వీనిని జంపుటకుఁగాక కనకముకొఱకుఁ బట్టితిననుచున్నావు. అట్లైన నాపిల్లలను విడిచిపెట్టుము. నీకు నేను కావలసినంతధనముఁ జూపెదను. దొంగలగుంపుబాధకుభయపడి యొున్న ధనవంతుఁ డొకఁ డీయడవిలోఁ దనధనమంతయు నొకచోట దాఁచెను. దాఁచుచుండఁగా నేను జూచితిని. అది నీకుఁ జూపించెదను. నన్ను నాపిల్లలను నెల్లప్పుడు గాచెదనని వంతఁబాపి రక్షింపుము.' చిలుకచెప్పినమాటలకు బోయఁ డప్పుడే పెన్నిధిఁ గన్నవిధమున నానందమునుబొందినాఁడు. 'నీకు నాయెడ నమ్మకముగల్గునట్లుచేసెద' ననుచు వాఁడు శాబకములను నీడములోఁబెట్టి వెంటనే భూమీజముదిగి నియతుఁడయి యొక్కచో నిల్చి యున్నను బోనును బట్టి నమ్మఁదగుపలుకులు పలికెను. అప్పుడు కీరవనిత 'నమ్మికలవి యేమిటికి? నేను చూపినసొమ్ములపయిఁ జేయివెట్టి సుఖవయినతరువాత నీవు తిరిగి ఖగమృగములకు దుఃఖముగల్గించుటకు వత్తువుగనకనా?' యనివచించెను. పిమ్మట వానిసిరమ్మని తోడ్కొనిచని పాముున్న వెలఁగ(మ్రాని వెడఁదతొలట చూపి 'విశేషహేమము దీనిలోనున్నది. చేయిపెట్టి చూచుకొను' మని చెప్పెను. వెంటనే వెట్టిబోయఁడు కుడిచేయి యందుఁజొనిపెను. కన్నుల

నిప్పులురాల్చుచున్న యందలిమహానీయగరోజ్జ్వలభీషణోరగ మాతనిబొట్టనవ్రేలినడుమునఁ గఱచెను. తోడనే యాతనికి విషమెక్కెను; దృష్టి చీఁకటులుగప్పెను; నోటియందుఁ బెన్నురువుగ్రమ్మెను; నేలఁగూలి వాఁడు మృతినొందెను.

ఆశ మిక్కిలిపాపజాతిది. అది యన్నిఁటిమీఁదఁ బ్రసరించును. ఇఁకఁ బసిఁడిమీఁద నేలఁబాఱకుండును? పసిఁడిమీఁద నాశపుట్టిన మనుజుఁడు తనకువచ్చుకీడు తలఁపఁజాలఁడు. తన కసాధ్యుఁడయినశత్రునిఁ దన కేమియుఁ దెలియనట్లయుండి నన్యునిచేతనయిన ద్రుంగునట్లుచేయవలయును. పగవాఁడనయిన నాయెడ మొగమాటపడి మేఖల నావాక్యముల నమ్మినది. కార్యము మిగిలివచ్చినను నిజము తెలిసికొనలేకపోయినది. అది బుద్ధిలేనిదికాదా? మొగమోట ముండవలసినదే. కాని దానికి మిత మున్నది. అది యెక్కువగానున్న కష్టమువచ్చును. ఇతరుల నెప్పుడును నమ్మఁదగదు. నమ్మినచోఁ దగువారినిమాత్రమే నమ్మవలయును. కాని పగవారిని నమ్మరాదు. అట్టివారిని నమ్మకతప్పనిచోఁ గార్య మగువఱకు నమ్మినడవవలయును. పిమ్మట నేమఱక తొలఁగివచ్చి నమ్మకయుండవలయును. ఈయర్థమును తెలుపు నహిమూషోపాఖ్యానము నెఱిఁగింతును. అవధరింపుము.

పాములఁబట్టువాఁ డొకఁడు పామునొకదానినిబట్టి వెదురుపెట్టియందుంచెను. అందాపామున కెరగా మూషకమునొకదానిని వైచెను. అప్పుడు పాము ఎలుకను గఱవవచ్చెను. అందుమీఁద నెలుక బెదరక పాముతో నిట్టులనియెను. 'నీ కొకయుపకారముచేసెదను. నా కభయమిచ్చి

రక్షింపుము. నాతోడ నీవు చెలిమి పాటింతువేని నాకార్యమును నీకార్యమును నెఱవేరును. వాఁడు పట్టినప్పుడే వానిచేఁ జచ్చియుందును. ఇప్పుడు నీచేనయినఁజత్తును. నా కెట్లును జావు నిజము. చచ్చియున్న నన్నుఁజంపి చావనిసీవు చెఱలోనే యుండఁదలఁచుచున్నావు. ఇది నీకుఁ దెలిసినదా? 'నే నధిక బలుఁడను. నా చేతఁ గానిది యీయెలుకచేతనగునా? ఇది నా చెఱ యేవిధమున మాన్చును? ఇది కల్ల.' అని మది నూహింపకుము. నేను చెప్పునది వినుము. ఎవ్వఁడే కార్యము నందు నిపుణుఁడో దానియందు వాఁడు పూజ్యుఁడు. వానిని హీనుఁడనరాదు. సూది చేతనగుపని చిక్కనికఱతచేతఁ జక్కనగునా? తనకార్యసాధనమునకయి హీనునివద్దకు నయినఁ బోవచ్చును. నేను జెప్పినట్లుచేసినచో నీచెఱ విడును. అట్లుఁగాక నన్నుఁజంపి నోటిలోవైచుకొన్నంతమాత్రముననే నీయాఁకలి చల్లారదు. చెఱఁబాపిన నీవు నీయిష్టమయినఁ జోటికిఁబోయి క్రీడింపవచ్చును. చిఱుకప్పలు, చేఁపలు, బల్లులు, చిట్టెలుకలు, ఎలుకలు విస్తార మాహారము దొరుకును; కుత్తుకబంటిగాఁ దెమ్మెరలఁ గ్రోలవచ్చును. మఱి యెన్నోసుఖములు గలుగును. ఈసంగతుల నాలోచించుకొనుము.' ఆమాటలకు నురగము సంతోషముతో నిట్లని యెను. 'స్వప్నముననయిన నీకుఁ గీడొనరింపను. నీవు నా చెలివి. అనుమానము మానుము. ఆనందముతో నామాట నమ్ముము. ఇక్కరండనిగ్రహ మెట్లుడిపెదవో యుడుపుము.' అప్పుడు మూషక మిట్లువచించెను. 'నీతలపయినుండి నే నొక మంత్రము జపించెదను. జపమయిపోయినవెంటనే నిన్ను

బిలిచెదను. అందాఁక నీవు నయనయుగము మూసికొని కదలక యుండుము.' ఇట్లు నియమించి పాము శిరమెక్కి కరండ నిగ్రహముఁ జేసి యామెలుక వెడలిపోయెను. అనంతరము నాగము లోచనములు విచ్చి చూచెను. అప్పుడు దానికి సంతోషము, విచారము నొక్కసారిగఁ గలిగెను. ఎలుక చేసిన కన్నము వెంటఁ దానుకూడ వెడలివచ్చి భుజగ మొక బొఱియలో దూరి 'యెలుక కపటమున నాకన్నులు గప్పినది. నోరూర దానిని దినలేకపోయితిని. ఇఁక నాకేటి బ్రతుకు?' అనితలఁచెను. దురాత్ములకెందును న్యాయము లేదుకదా! ఒకనికిఁ గీడు చేయఁగలిగిన ఖలుఁడయినవానికిఁ జాలును; తనకుఁ గలిగెడు నిండ్రద్వము నైనఁ గాదనును; తుదిని తాను మరణించినను మేలనితలంచును. ఆపాము విధమునఁ దలపోసి వెదకి మూషక బిలద్వారమును గురించెను. ఆయెలుకకు దోషమాపాదించు నభిలాషమున నయ్యాశీవిషము దానికలుగు కడకు నేగి 'ప్రాణసఖుఁడా! సత్వరముగ బయటికిరమ్ము. ఒక్కచోటనుండి యుచితసల్లాపములు చేయుద'మని పిలచెను. పాఱిపోవుట కనేకమార్గములు గలిగి మృద్బద్ధమయియున్న బిలద్వారముదగ్గఱ నిలిచి యామెలుక యాద్విజిహ్వముతో నిట్లనియెను. 'నీవు మునుపు నన్నుఁ గాచితివి. నేను నీచెఱఁ బాపితిని. నామీఁద నీకు మున్నుండిన కరుణ మఱవక మన్నింపుము. నా కామాత్రము చనుమానము చాలును. తమకుఁ దలముగానివారితోడ వియ్యమందుట; కయ్యమొనర్చుట; చెలిమిచేయుట తగదు. నేను హీనబలుఁడను. నీచెలిమికి నే నెంతవాఁడను? మున్ను నీవు నాకు వైరివి. కార్యార్థమాత్ర

మిత్రత్వమున నీవు నన్ను సహించితివి. ఇఁక వేగముగాఁ దొలఁగిపొమ్ము. ఇన్నిపలుకు లేల? నిన్ను జేరుటకు నాకు భయ మగుచున్నది.' ఎలుక చెప్పినయీమాటలకు సిగ్గుపడి పాము వెడలిపోయెను. మూషకము సుఖమున నుండెను.''

ఇట్లు చారాయణుఁ డెఱిఁగించెను. ఇట్లే యిష్ట కథావినోదముల రాజును, చారాయణుఁడును కాలమును బుచ్చుచుండిరి.

౧౦

కళావతి దూత్యము

మహీనాథునివృత్తాంతము సమస్తము కళావతి భాగురాయణునితోఁ జెప్పెను. ఆతనియాజ్ఞవడసి యామె యొకనాఁడు రత్నసుందరిపనుపునెపమునవచ్చినదివోలె కేయూరబాహుభూధవుఁడు చారాయణసహితుఁడయియుండుచోటికేతెంచి మ్రొక్కెను. దేవీప్రేరితయై యది తనభావవృత్తి యరయవచ్చినదిగాఁదలఁచి ప్రసంగవాక్యముల నింగితము నెఱిఁగి ధరణీశుఁడు దానిని గూర్చుండనియమించెను. కళావతి యాసీనయై వారినుద్దేశించి సస్మితాననముతో నిట్లనియెను. "ప్రభువరా! ఏకతమున మాటలాడుకొనుచు మీనేర్పులచేత నన్నేలమోసపుచ్చెదరు? మీకంఠముననున్న హారము నాచేతులారగ్రుచ్చినది." ఈమాటలకు ధాత్రీనాథునిమనమున సందేహము, సంతోషము, ఆశ్చర్యము ముప్పిరిగొనెను. అప్పు డాతఁ డిట్లువచించెను. "కళావతీ! నీవును, చారాయణుఁడును నాకు సమానము. కావున నిట్లనుట నీకుఁదగదు. నిన్ను మా యేకతమునకు వారింపను. ఈహారము మొదట నెవ్వారిదో చెప్పుము?" దానికి కళావతి యిట్లుబదులుపలికెను. "చెప్పెద నవధరింపుము. లాటక్ష్మావల్లభున కొకకుమార్తె గలదు. ఆమె నిఖిలజనలోచనసౌఖ్యావహలావణ్యవతి. పేరు మృగాంకావళి. ఇప్పుడు నీహృదయ

మునుహరించినకన్య ఆమెయే.'' ఆపలుకులు విని కేయూర బాహుమహీపాలుఁడు కళావతిని "లాటేశ్వరుఁడగుచండ వర్మకు మృగాంకవర్మయనుపుత్రుఁడొక్కరుఁడుగాక పుత్రిక యెక్కడిది?'' అనియడిగెను. అప్పు డామెనవ్వుచు నలు దిక్కులును బరికించి యిట్లనియెను.

"ఇది యొకయత్యంతరహస్యమగువిషయము. ఇందలి నియమముచెప్పెదను. అవధరింపుము. లాటపతి కొకపుత్రిక గలిగెను. ఒకానొక కారణమున నామె నాతఁడు పుత్రనామమున వెలయించెను. అతనియన్వయపూర్వు లేకసంతతులయి యుండుట విధికృతము. బుద్ధిమంతుఁడగు నాతఁ డది తెలిసి కొని తనకుఁబుత్రుఁడు లేకపోవుట పరదేశరాజులకెఱుక పడకుండ నీమంత్రమును బన్ని తనయను సుతునిగాఁ బ్రకటించెను. ఇట్లు రాజ్యమును సురక్షితముచేసికొనెను. అతనికి సుతుఁ డుండెనన్నవిషయము దేశమంతటను బ్రాఁకెను. ఆపుత్రిక నామము మృగాంకావళియైయుండఁ బురుషత్వముదోఁచు నట్లు మృగాంకవర్మయనుపేరునఁ బిలుచుచుందురు. ఆకన్యను బొందినవారికి సార్వభౌమత్వముకలుగునని మహాపురుషా దేశము. బుద్ధిమదగ్రేసరుఁడగు నీమంత్రిభాగురాయణుఁ డీరహస్యము సమస్తము తెలిసికొనెను. అతఁడు భవదీయ రాజ్యలక్ష్మీప్రవృద్ధిచింతానిరతాత్ముఁడు. అగుటచే దేవరవా రాకన్యారత్నమునువరించి సార్వభౌమత్వమునుబొందవలయు నని యెంచి అతఁ డా రాజపుత్రికనొకయుపాయముచేత నీపురమునకు రప్పించి తనమందిరమున నిడికొనియున్నాఁడు. కాని రత్నసుందరీదేవియందుభయము, భక్తిగలిగినవాఁడగుట

చేత నావిషయము నీకెఱిఁగింప నేరకయున్నాఁడు. ఆమహామంత్రినియోగమున రత్నసుందరియెఱుఁగకుండ నాపురంధ్రీభూషణమునకు నెచ్చెలినయి వర్తిల్లుచున్నదానను. ఆచేడియ రూపవిభవాతిశయములు నీవు చూడనివి కావు. అసదృశతారమౌక్తికసమంచితనాయకరత్నమయి, సమంజసరుచిపుంజమయి తనకంఠమున వెలుఁగుహారము నాబిసరుహాహస్త పుచ్చుకొని చేరవచ్చి 'నమః ప్రసవశరాసనాయ' యనిపల్కుచు నీమెడలోఁ బెట్టియుండలేదా ?''

కళావతిచెప్పిన యీమాటలమృతమువలె రాజువీనులుచొచ్చి దిగఁబాఱి యాతనిహృదయమంతయు నిండిపోయెను. అంతఁ గొంతసే పాజనపతి పూర్ణానురాగశరనిధిఁ దేలెను. చారాయణుఁడును ప్రమోదితహృదయుఁడగుచు కళావతిని పెక్కుఁడెఱఁగులఁ బ్రశంసించెను. అప్పుడామేదినీనాథుఁడు కళావతిని బహువిధములఁగొనియాడెను; బహుళరత్నభూషణాంబరాదికముల నొసఁగెను; అరలేనిచెలిమిని గారవించెను. రాజు లాటరాజనందన యనంతరవృత్తాంతము వినఁ గుతూహలముతోనుండుట యెఱిఁగి తిరిగి కళావతి యిట్లు చెప్పెను. ''ఆనాఁడట్లామె దేవరచేత గృహీతయయ్యును నటమున్న నాచే బోధితయైయుండుటవలనఁ గులపాలికోచితం బయినధైర్యము నవలంబించి యెట్టకేలకుఁ దనకరము విడిపించుకొన్నది. నిశయనగృహము సుషిరస్తంభకుడ్యరచితమగుటచే నామె యంత్రస్తంభమున నదృశ్యమయినది. అప్పుడాయంభోరుహవదనను నామెసదనమున విడిచి ప్రభాతమగుటవలన నాయింటికిఁ బోయితిని. అచ్చట నేను గొంచముసేపుండి

మరల నామెయున్నతావునకు వచ్చితిని. అప్పటి కామానవతి బహువిధమన్మథవికారమగ్నమానసయయి యుండెను. అది యంతయు నాకుఁజెప్ప సిగ్గుపడెదని. అగుటచే మనోభావము నంతయుఁ బద్యత్రయముగా రచించి యొక్క కేతకీపత్రమున లిఖించి పొరపాటునఁబడవైచినట్లు జారవిడిచి నన్నుఁగని మిథ్యానిద్రనభినయించుచు నావలిమొగమయి యుండెను. నేను సమీపించి కేతకీపత్రమునుగనుఁగొని అందలి పద్యత్రయము నిట్లనిపఠించితిని:

ఉ. తాడిడి పండుఁదిన్నక్రియఁ దద్దయుఁ గాలముగోరుచుండఁగాఁ
జూడఁగవచ్చునే నృపతిముందరు నింకొకమాటు? క్రమ్మఱన్
జూడఁగనైన నోఁచునొకొ మాకిఁక? కళావతి! దేవి కాత్మలో
నోడి ప్రమాదకార్య మిది యొప్పదు పొమ్మనునొక్కొ? దైవమా!

చ. ఇటనటఁ జూడరా దతని నింత యొకప్పుడు నాడు నిండ ము
దటఁబొలయంగ నీ కిది ప్రధానుఁడువల్కెఁగఁ జామ యిద్ది నీ
చిటిపొటిపొన్నచుక్కలకుఁ జేతులుసాచుటగాదె? యిట్టి దు
ర్ఘటనపుఁగూర్మికిన్ శరణుగల్గునె? యెట్లుదలంచిచూచినన్.

ఉ. ఒంటిమయుండి ఓయి విభుఁ డుల్లమునం బ్రియమార నన్ను నీ
బంటుగ నేలికొమ్మనుచుఁ బట్టినయప్పు డదేల యియ్యకో
కుంటి వృథాభిమానముననుంటఁ గళావతిమాట లేమిగా
వింటిఁ బ్రసూనసాయకునివింటిదృఢత్వముఁ గంటి బేలనై.''

కళావతిచదివినఆపద్యములు విని రాజు సానందహృదయుఁడు; సదయుఁడు; లజ్జావదనుఁడు నయ్యెను. అప్పు డాజగతీవల్లభు నవలోకించుచు ''నటమీఁదివృత్తాంతము నవధరింపు''మని కళావతి యిట్లువచించెను. ''నే నాపద్యములు

పతించి యదరిపడితిని. ఆకాంతవలవంతకుఁ దల్లడిల్లఁజొచ్చితిని. అప్పుడాచతురనిద్ర తెలిసినదానివలె లేచి, నన్నుఁ గారవించి, పర్యంకతలముడిగ్గి భాగురాయణునినిష్కుటకూటములోనికిఁ బోదము రమ్మనిపిలచెను. ఎటులయినఁ బ్రొద్దుగడపుట కార్యమనితలఁచి నే నందుల కనుమతించితిని. ఉభయులము వెళ్లి యందుఁ బ్రవేశించితిమి. పూవుఁదేనియలఁ గ్రోలు నెలదేఁటికదుపులు, చిగురుజొంపములవిహరించు కోకిలదంపతులు, పణ్ణానిలమున ఫలచయము రాల్చెడు రాచిలుకలు, పొదరిండ్లను బయళ్లను బుప్పొడితావితోనించు మలయమారుతము నామె మదనతాపమును మఱింత హెచ్చించినవి. అప్పుడాయబల సంచారకేళికిఁదాళఁజాలక యొక లతానిలయమునుబ్రవేశించినది. కాని యామె విరహవేదనాభరము కొంచమయినను దగ్గలేదు. అంతకంతకు హెచ్చిపోయెను; ఆమెమోము వాడిపోయెను; నిట్టూర్పులు వెచ్చఁగా రాఁదొడఁగెను ; తనువల్లికయందుఁ దాప మావహిల్లెను ; గోష్ఠీవిహారములు పూర్తిగవిరమించెను. నే నాసమయమునందు నామె నాస్థలమునుండి యెట్లో నివాసహర్మ్యమునకుఁ గొనిపోయితిని. అప్పటినుండియు నామె క్షణ మొకయుగముగాఁబుచ్చుచున్నది. ఇది యాజోటివృత్తాంతము. ఇటమీఁద నీకే తెలియఁగలదు.”

ఇట్లుచెప్పగా విని మఱియును బసదనమునొసఁగి రాజు కళావతిని వీడ్కొల్పెను. పిమ్మట నాతఁడు చారాయణుని జూచి “ఇది కలయో నిక్కువమో మున్నెఱుఁగను. నిక్కమనుకొన్నను ఆస్త్రీ యెవ్వరో తెలియకుంటిని. కాని యిప్పుడు

కళావతిమాటలవలన సమస్తమును దెల్లమయ్యెను. కులశీలాదులం దీకన్య నాకుఁదుల్యమయినది. ఇట్టిసతిని దైవము నాకుఁగూర్చినాఁడు. అవలీలగా నాలలనారత్నము నీకెఁ బెండ్లియాడుటెట్లు?'' అనెను.

ఒకనాఁటియుదయమున భాగురాయణుఁ డొకచతురోపాయమునుగల్పి కళావతిని రత్నసుందరీదేవియొద్దకుఁ బంపెను. అప్పుడామె మేఖలాద్వితీయయైయున్న దేవిచెంతకుఁ బోయి యిట్లనియెను. ''మనరాజు విదూషకునిగొని మన మేఖలను మోసపుచ్చెను. ఇప్పుడు మన మా బాపనిపనికి మాఱుచేయవలయును; పారిపతిలకుని వెలిపెట్టవలయును. నీవుతలఁచిన ఇదియొకగొప్పపనిగాదు.''

ఆమాటలకు దేవి సంతసిల్లుచు ''అట్లయిన మెచ్చుగలదది యేయుపాయము? చెప్పుము.'' అనియడిగెను. అప్పుడు కళావతి యిట్లువచించెను. ''మనరాజు భోగైకమగ్నుఁడు. అగుటచే నేమిచెప్పినను నమ్మును. కాని నిజము తెలియ నేరఁడు. కావున నీవు రాజుతోనిట్లుచెప్పుము. 'చండవర్మ పుత్రికయు, మృగాంకవర్మ చెలియలునగు నొకశుభాంగికలదు. ఆమెనుపాణిగ్రహణముచేయువాఁడు సార్వభౌమత్వవిస్తార మహిమనందునని తొల్లి సిద్ధు లుపదేశించినారు. ఈసంగతి పెద్దలవలన వింటిని. ఒరుఁడు సార్వభౌముఁడననొప్పచుండఁగా నీవు హీనుఁడవయి యుండుట నేను సహింపఁజాలను. కావున నాకన్యను నీవు పెండ్లియగుము. సార్వభౌమత్వము నీకే జరుగవలయును. అట్లులయిన నేను సార్వభౌమునిసగ్రమహిషియన నఖిలనరేంద్రవల్లభాభిసేవ్యనయి

యుందును. ఏయుపాయమువలననైనను నాథునకు నభ్యుదయముకల్గించుట కులపాలికలకు నుచితధర్మము. ఆరాచకన్నియ మాపినతల్లికూఁతురు. ఈవివాహము నేనుగావించునది. ఈరెండుకారణములచేత నీ వామెను బరిణయమయిన నాకెట్టి అసూయయుఁ బుట్టదు. ఈవిధమున నీవుచేయుట నాయభిమతములు సకలమును నెఱవేర్చుటవంటిది. ఈకార్యమున కంగీకరింపకుండుట నాచనువులెల్ల నంగీకరింపకుండుట వంటిది.' ఇట్లు నరనాథునకుఁ జెప్పి నతఁ డొడఁబడునట్లు చేయుము. అటమీఁదఁ గార్యము నేను నెఱవేర్తును. మృగాంకవర్మకు మీసకట్టులేదు. కావున అతనికి నేను ఆఁడువేషము వేసి శృంగారించి మృగాంకవర్మచెల్లెలనిప్రకటించెదను. నిజమైనవివాహమునకువలెనే వలయుద్రవ్యములు సమస్తమును సమకూర్పుఁడు. ఈవిధముగా మాయలుపన్ని యీవేడుకకానిని మోసపుత్తము. చారాయణుని తలయెత్తి రాకుండఁజేయుదము. మేఖలకుజరిగినపరాభవ మిట్లుతీర్చుకొందము. ఈరహస్యమును రాజు భేదింపలేఁడు. మనలను దప్పకనమ్మును."

ఆమాటలకు దేవి "అవును. నిజమే." అని ముదితచిత్తయై కళావతినిఁగౌఁగలించుకొని పసదనమిచ్చెను. పిమ్మట నామె "కళావతీ! యీపని యభేద్యముగనిర్వహించుట కెవ్వరినిఁబంపుదము?" అనియడిగెను. అందులకు సుగుణనిలయయగు కళావతి "ఇట్టిపనులకుఁ దగినవారినిబంపవలయును. కావున మేఖలను బుత్తెంచుము" అనెను. అప్పుడు దేవి యించుకవిచారించి "చెలీ! మేఖల యీకార్యము

నెఱవేర్పఁజాలదు. చారాయణుఁడు కోఁతి. వానిమదమును, నాఖేదమును నీవే పోఁగొట్టగలవు. నాకొఱకు నీ వీపని చేయక తప్పదు.''అని కళావతికరములుపట్టుకొని ప్రతిమాలెను. ''ఇది రాజునకు మందుచెప్పినవారికథయయ్యెను''అని వగపు నటించుచు కళావతి ''అట్లే చేయుదును''అని కదలి నృపతి సన్నిధికిఁజనెను.

అపూర్వకముగఁబొడసూపిన కళావతినిగాంచి రాజు గారవించి సమీపమునఁగూర్చుండనియమించెను. పిమ్మట రాజు చారాయణునితోఁ బ్రహ్లాదమున నిట్లనియెను. ''కళావతి యపూర్వసంతోషవతియైయున్నది. ఈసంతోష మునకుఁగారణము వినవలయును.'' అప్పుడు కళావతి ''కల్యాణపుసంతోషమునుమించినసంతోషము జనులకు మఱి యొకటిలేదు. అందును భూకాంతునిపెండ్లికి మునలికి సంతస ములకుఁగొఱఁతయేమి?''యనెను. ఆపలుకులు విని సందియ ముతో నించుకయలరుచు మహీపాలుఁడు దాని కిట్లనియెను. ''మేఘములలోనిరహస్యమునుగూడ ప్రముచ్చిలించుకొని రాఁగలవు. అస్తగిరికిని, దామ్రపర్ణికిని సంగతి ఘటింపనేర్తువు. భూమిమీఁద నిన్నుమించినబుద్ధిమతి నెచ్చటనుజూడలేదు. క్రొత్తవిషయము లేమిగలిగినవి? పెండ్లిముద మంటివి. అది యెట్టిది? చెప్పుము.''

అందుమీఁద కళావతి భాగురాయణోపదేశమునఁ దాను దేవిని బ్రబోధించినప్రకారము సవిస్తరముగఁ జెప్పెను. రాజును, చారాయణుఁడును ప్రశంసించుకొనుచు నిది వినిరి. ఆపని ఘటింపఁబూని తానువచ్చుటకూడ కళావతి రాజున

కెటింగించెను. పరమానందమును బొంది ధరణీకాంతుఁ డామెకు సత్యాదరమున దివ్యాంబరములుకట్టనిచ్చెను. "దేవి తోడ నీకుఁదోఁచినట్లు చెప్పుము. ఇటమీఁదికర్తవ్యము నీకెట్లుతోఁచిననట్లునడుపుము" అని చెప్పి రాజు కళావతిని వీడ్కొల్పెను. తదనంతరము కేయూరబాహుఁడు భాగు రాయణునిబుద్ధివిశేషమునుగొనియాడి చారాయణునితో నిట్లుపలికెను. "ఈవిధముగా దేవి మోసపోవునా? నడుమ నెట్టివిఘ్నములునులేక ఈకార్యము సఫలమగునా? లాటనృప కన్య నిజచరిత్ర మిచట నొరు లెవ్వరు వినకుండిరా?" ఆమాటలకు చారాయణుఁడు "నన్ను బేలుపెట్టుదునను తమక మున దేవి యేదియుఁగమనింపదు. ఇది యవశ్యము సిద్ధిం చును." అని చెప్పి యూరడించెను.

అంతట కళావతి రత్నసుందరిచెంతకుఁబోయి వికసితా ననయగుచు మ్రొక్కి "దేవీ! మనుజేంద్రుని నొడఁబఱచి తిని. అతనిసఖుని మాయాజాలమునఁ గట్టితిని. రహస్య భేదనముగాకుండ మీఁదటిపని యొనరింపుము" అని చెప్పెను. దానికిసంతసిల్లి రాణి కళావతికి నభినవాంబర భూషణము లొసంగెను. పిమ్మట కళావతిపోయి యావిధమంతయు భాగు రాయణునకువినిపించి యాతనిప్రసాదమువడసెను; మ్రొగాం కావళి కెఱింగించి మహానందమునఁ దేలు నారాజనందనచేత మెప్పులందెను.

౧౧

వివాహమహోత్సవము

అంతిపురమున దేవి పెండ్లిపనులుసాగించుచుండెను. అప్పుడే ముహూర్తకునిరప్పించెను. అతఁడానాఁటిపూర్వాహ్ణమున నతివిశిష్టమగువివాహలగ్న మున్నదని చెప్పెను. అప్పుడు రత్నసుందరి నాఁడే వివాహమని కళావతిచేత రాజునకుఁ గబురుచేసెను. రాజందుల కనుమతించెను. ముదమంది రత్నసుందరి నగరు, పురము నలంకరింపఁదగినకర్మకారులఁ బనిచెను; మృగాంకవర్మకుఁ గాంతాలంకార మలవడఁజేయుమని యతిప్రయత్నమునఁ గళావతిని నియోగించెను; రాజునుగ్గై సేయ నభినవప్రసాధనరచనానిపుణులగుచతురులకానతిచ్చెను. అంతట లగ్నమాసన్నమయ్యెను. అప్పుడు రాణిపంపున రాజకన్యయు, కేయూరబాహుఁడును బరిణయమండపమున నాసీనులయిరి. ఆకళ్యాణవేది కుంకుమతో నలకఁబడియుండెను. ముత్యాలముగ్గులు పెట్టఁబడియుండెను. రత్నతోరణములు కట్టఁబడియుండెను. అచ్చటఁ బుణ్యాంగనలు మంగళద్రవ్యములునించినకాంచనపాత్రికలఁ బట్టుకొని నిలిచియుండిరి. విప్రగణముచేయువేదఘోష మిన్నుముట్టుచుండెను. అట్లమరియున్నవేదిస్థలమునఁ గూర్చుండి మృగాంకావళియు, కేయూరబాహుఁడును సమంత్రకకృత్యములు క్రమమున చేయుచు హోమమొనర్చుచుండిరి. ఆసమయమున దేవియు, నాప్తపరిచారికలును హాసోద్యోగులయిరి.

ఇంతలో నచ్చటికి భాగురాయణుఁడువచ్చెను. రత్న సుందరిచేయించునుపచారములనుగ్రహించి యుచితస్థలమున నాసీనుఁడయి మంత్రి యామెనుద్దేశించి యిట్లనియెను. "చండవర్మమహారాజునగ్రియైన సుధామదేవి మీపేర లేఖ పుత్తెంచెననుచు నగరిమొగసాలయందొకఁడు వేచియున్నాఁడు. వానినిబిలుచుకొనినచ్చుట కెవ్వరినైనఁబంపవలయును." అందుమీఁద దేవి పరిచారిక నొక్కతెను వానిఁ గొనితేరఁబంపెను. వాఁడు వచ్చి దండప్రణామమాచరించి హరిద్రాముద్రమయినలేఖ రాణిచేతికందిచ్చెను. దేవి యా లేఖను జదివించెను. అందిట్లుండెను.

"స్వస్తి సమస్త ప్రశస్తిసమేత సుధామమహాదేవి తన తనయకు స్వస్తి సమస్తప్రశస్తిసమేతయైపరగినరత్నసుందరికిఁ బ్రీతిని వ్రాయునదియేమనఁగా— నీ కిపు డొకచిట్టితమ్ముఁడు కలిగినాఁడు. ఇప్పుడు నీపురమునను న్న యామృగాంకవర్మ నీకుఁజెలియలుగాని తమ్ముఁడుగాఁడు. తొల్లి మాకు సుతుఁడు లేకపోవుటచేత నామెకు మగవేసముఁ జేసి పెంచినాము. ఇప్పుడు నీవే యాకన్యను దగినవరునకిచ్చి పరిణయము చేయుము. ఆకన్యనుబొందినభూపతి భూమిమీఁద సార్వభౌముఁడగును. ఇది మునివరభాషితము."

ఆలేఖ నాకర్ణించి రాణి వెల్లవాఱుచుటిచ్చవడియెను; ముచ్చముడిఁగి మూర్ఛావివశయయ్యెను. ధైర్యము దెచ్చుకొని యప్పుడామె నిలుచుటయొకయద్భుతమయ్యెను. అట్లుండి తనలోన "ఇది యేమిచేసికొంటిని? జనులెల్లరు నాకు మతి లేదనినవ్వెదరు. సవతివచ్చినందుల కోర్చినను జనులమాటల

కోర్వరాదు.'' అనితలఁచి యామె పశ్చాత్తాపపీడిత యయ్యెను. ''ఇది విధికృతము. దీనికి సద్ధైర్యమునొంద కుండుటయే మేలు''అని మెచ్చునకుధైర్యము దెచ్చుకొని రత్నసుందరి యవికారయైయుండెను. జను లితరులు చెప్పెడి మాటలునమ్మి తమ రవి తెలిసికొనలేక, కార్యమూలమెఱుఁగక యొరులనువంచింపఁగోరి రత్నసుందరివలెఁ దమకుఁదామే వంచితులగుదురు.

భాగురాయణుఁడు తనయుపాయము సఫలమగుటకుఁ బ్రియమందెను. రహస్యమును వెలిఁబుచ్చక యితరులసాయమునఁ గార్యములన్నిఁటిని జనులు నేర్పరియైనభాగురాయణునివలె నెఱవేర్చుకొనవలయును.

౧౨

కేయూరబాహుని రాజ్యపాలనము

వివాహానంతరము కేయూరబాహుఁడు మృగాంకావళితోఁగూడి కర్పూరకస్తూరికాపరిమళకరండములవంటి రత్నహర్మ్యములయందు నివసించుచు, కోకిలకీరాదికోలాహలమునవిలసిల్లు నుద్యానవనములందు విహరించుచు, మత్తకేకులకునృత్తరంగములయిన కేళిశైలములయందు గ్రీడింపుచుఁ, బరిమళకదళికాప్రాప్తలతాశ్రేణి సమరుదీర్ఘికలతీరములయందు వినోదింపుచు లబ్ధమనోరథుఁడయి యభిమతసుఖములఁ దేలుచుండెను. అట్లని యతనిని గామినీలోలుఁడనుటకు వీలులేదు.

తేజస్వియగు నాతఁడు ఆజ్ఞచేతనే శత్రువులసాధించును. లోకనిందకుఁ జాలవెఱచును. అరులనైన నొవ్వఁగొనఁడు. భృత్యులఁ జెఱపఁడు; వారుచేసిన గొప్పకార్యములను మఱచిపోఁడు. కాని తప్పుగలిగిన శిక్షించు ధర్మరతుఁడు. ఇచ్చినయీఁగి మఱుడఁగొనని సత్యవాది. క్రౌర్యము, లోభము, జాడ్యము, కపటము, వ్యసనములు—వీనిపొంతఁబోవఁడు. అయమెఱిఁగి వ్యాయముచేయును. అతనికిఁ గలగుట, ఉబ్బుట, ఏమఱుట, భయమునొందుట, మూర్ఛించుట, చలించుట—అనుదుర్గుణములు లేవు. ఇంద్రియవశ్యుఁడుగాక తేజస్వి, ధర్మరతుఁడు, సత్యవాదియునయి ఆతఁడు సుజనులచే

వినుతులనందెను. రాజధానీనగరమువలెనే యాతఁడేలు భూమియంతయుఁ దెలివినొందెను. 'ఇది మరుదేశము, ఇది జాంగలరాష్ట్రము, ఇది సమతలము. ఇచ్చటిభూములు సారవంతమయినవి, ఈభూమి సారము లేనిది, ఇచ్చట కొండలున్నవి, ఇచ్చట నేరు లున్నవి, ఇది యడవిప్రదేశము' అని ఆతఁడు తానుపాలించుదేశమునంతను గుర్తెఱిఁగియుండెను. ఒక్కొక్కకాలమున కెక్కడ దుర్గమునకు వినియోగమేర్పడునని ఆతఁడు అవసరమయినతావులనెల్ల క్రొత్తదుర్గముల నేర్పఱచెను. ఇదివఱకేఉన్నదుర్గముల బలుపుచేసెను. సమీపభూపతులలో బలవంతుఁ డెవ్వఁడో, బలహీనుఁ డెవ్వఁడో, మిత్రుఁ డెవ్వఁడో, శత్రుఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొని చతురుపాయముల వారిని జక్కఁజేయుచుండెను. రాజు, మంత్రి, దుర్గము, రాష్ట్రము, వనము, సుహృదులు, బలము—ఇవి సప్తాంగములనియెఱిఁగి యాతఁడు వానినిరక్షించెను.

స్త్రీలౌల్యమున సింహబలుఁడు చెడెను; జూదముచేత ధర్మరాజును, నలుడును గష్టములనొందిరి; అధికపానాసక్తి యాదవులు నశించిరి; వేఁటతగులున పాండురాజును, దశరథమహారాజును జెడిరి; పలుకుప్రల్లదమునఁ గౌరవులు పాడయిరి; పరుసనిదండమున జరాసంధుఁడు చేట్పడియెను; అప్రయోజననిఖిలార్థపరిత్యాగమున హరిశ్చంద్రుఁడు భ్రష్టత్వమొందెను. కావున సప్తవ్యసనములఁబొంతఁబోరాదని కేయూరబాహుమహీనాయకుఁడు వానినివర్జించి ధరాపాలనముచేసి సార్వభౌమత్వమందెను; ఎల్లెడ నెల్లరు బొగడనెగడెను.

ఆధరణిపతికి శస్త్రమే బుద్ధి; సప్తాంగములే శరీరము; కార్యయత్నరహస్యరక్షణమే జోడు; చారులే దృష్టులు; సూతజనమే ముఖము, ధర్మవర్తనమే ప్రాణము.

సార్వభౌమత్వమంది కేయూరబాహుమహీనాథుఁడు ప్రజాపరిపాలనముచేయుచుండ నాతని రాజ్యమున జనులు వృత్తులుకలిగి, కలుములఁబొదలి ధన్యులయిరి; అత్యుత్తమ ధర్మకార్యములనొంది వసుంధర సర్వదానసంపత్తి వహించెను. ధర్మము కృతయుగమునందువలె నాలుగుపాదముల నడచెను; జనులకు గేహములందు నభీష్టవస్తువులు తామర తంపరలయ్యెను.